

N
R

3
/
2
0
1
7

ASTRA

SAMHÄLLE — KULTUR — FEMINISM

ÅRETS KVALITETSTIDSKRIFT
2016
beviljat av
UKM

ASTRA

SAMHÄLLE

KULTUR

FEMINISM

Tallbergsgatan 1/175
00180 Helsingfors

E-post: astra@astra.fi

Webbsida: astra.fi

FB: [facebook.com/tidskriftenastra](https://www.facebook.com/tidskriftenastra)

IG: [instagram.com/tidskriftenastra](https://www.instagram.com/tidskriftenastra)

Chefredaktör:

Nina Nyman

astra@astra.fi

AD:

Nina Grönlund

astra.artdirector@gmail.com

Administration & prenumeration:

Moa Cederberg

pren@astra.fi

Prenumerera: ASTRA utkommer fyra gånger om året. En helårsprenumeration i Finland kostar 45 euro. Mera information får du på astra.fi eller genom att mejla pren@astra.fi.

Lösnummer: 12 euro

Tryckeri: FRAM

Medlem i Tidskriftscentralen

ISSN-L 2323-3966

Bild på omslaget:

Linn Henrichson

Utgivarföreningen för

tidskriften Astra rf:

ASTRA ges ut av Utgivarföreningen för tidskriften Astra rf.

År 2017 består styrelsen av Vilhelmina Öhman (ordförande), Jenna Vierinen (vice ordförande), Hanna Arhippainen, Malin Bergström, Anna von Bonsdorff, Anna Buss, Jenna Emtö, Jessica Finnilä, Madeleine Forsén, Sonya Gros, Emma Hovi, Liselott Lindén, Ylva Perera och Mirjam Yeboah

Du får kontakt med styrelsen

genom att mejla dem på

astra.styrelse@gmail.com

Medverkande i ASTRA 3/2017:

Adrienne Westerback

Aliina Kauranne

Andrea Wiklund

Anna Lindholm

Anna Remmets

Daniel Nyman

Elin Weiss

Elliot Lundegård

Helena Björk

Jonna Similä

Leni Sundman

Linn Henrichson

Madeleine Forsén

Malin Bergström

Mari Saldon

Martina Moliis-Mellberg

Moa Cederberg

Nicolas Rehn

Nina Grönlund

Nina Nyman

Rebecka Mattbäck

Saga Cavallin

Siri Hagerfors

Taru Happonen

Terhi Adler

Victoria Riikonen

4

Nina Nyman
ATT LÄRA AV VARANDRA, EN
FEMINISTISK STRATEGI

8

Anna Lindholm
MOTSTÅND OCH TÅLAMOD

10

Mari Saldon
UTBILDNINGSVÄRDE

11

Victoria Riikonen,
Andrea Wiklund och Adrienne
Westerback
KAN MAN PLUGGA TILL FLATA?

13

Elliot Lundegård
STRESS

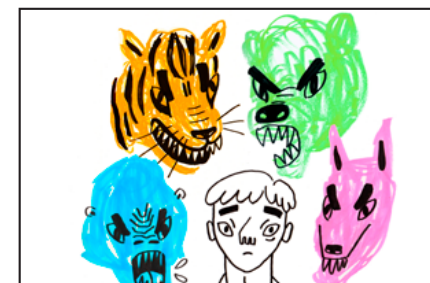
19

Jonna Similä
SKAM OCH UNDANFLYKTER DÅ EN
HERRKLUBB BLOTTAS

24

Daniel Nyman
UTBILDNING I NATIONALISM

32

Elin Weiss
MASKULINITETSNORMER
OCH VÅLD I SKOLAN

34

Saga Cavallin
KVINNOCENTRERAD
HIGH SCHOOL-FILM

39

Helena Björk
ATT FÖRVALTA EN FRISTAD

43

Madeleine Forsén,
Anna Remmets,
Rebecka Mattbäck,
Malin Bergström
RECENSIONER

47

Martina Moliis-Mellberg
ALLT JAG LÄRT
MIG AV TV

48

KALENDER

51

ORDLISTA

Text Nina Nyman

ATT LÄRA AV VARANDRA, EN FEMINISTISK STRATEGI

L När vi i början av året samlade in feedback från våra läsare visade det sig att det tema flest personer vill se ett nummer om var utbildning. Här är nu det numret.

E **D** **A** **R** **E** Utbildning har på många olika sätt varit och är en feministisk fråga. Från att alla ska ha rätten till utbildning, till att tala om vad kunskap är samt hur den lärs ut, av vem och var. Som rörelse har vi också ägnat mycket tid åt att utbilda oss själva och varandra, så mycket av den kunskap samhället behöver för att utvecklas mot ett mera jämlikt håll kommer från feminister och har först varit en intern fråga bland oss. Utvecklingen ser ofta ut så att vi först lär oss av varandra, sen förändrar vi samhället.

Men att lära sig av varandra är ingen lätt process. Speciellt inte om man inte känner varandra och om man inte befinner sig i samma rum utan för en diskussion på nätet. Att vara feminist är på så många sätt att vara sårbar, att hela tiden se nya sätt som förtryckande strukturer påverkar oss. Det kan vara en svår balans mellan behovet av tryggheten i en enad rörelse och vikten av att se att förtrycken drabbar oss på olika sätt. Problemet är att orsaken till att man inte känner till en förtryckande struktur ofta beror på att man befinner sig på den sida som vinner på förtrycket. Men en annan orsak kan vara att förtrycket är internaliserat och smärtsamt och därför svårt att jobba med.

Resultat är att de flesta av oss många gånger känner skam för vår okunskap. Och skam är inte en bra grundkänsla för inläring.

Det är viktigt att vi alla kan prata om våra erfarenheter och visa på de strukturer som förtrycker oss på olika sätt också som feminister. Det är också viktigt att ha tålamod med både de som inte delar erfarenheten och de som gör det, men som ändå kanske inte ser strukturerna ännu. Vi gör misstag, och återskapar strukturer, men vissa av oss vinner mera på att inte se eller höra. Ändå måste det finnas utrymme för att lära sig från sina misstag och det kräver att vi är ödmjuka inför det faktum att ingen av oss besitter någon slags fullständig kunskap. Särskilt inte erfarenhetsbaserad kunskap. Det skulle ju vara en omöjlighet.

Så vi måste sträva efter att vara försiktiga med hur vi talar om för varandra att vi har fel, trots vår ofta mycket rättmätiga frustration. För det som ändå förenar de flesta av oss, särskilt de flesta av oss icke-män, är det att skam är en reaktion som sitter i ryggmärgen. Vi har blivit inlärd från tidig ålder att skam, inte nyfikenhet, är en rimlig reaktion på okunskap. Skam över oss själva eftersom vi får veta att vi är det andra, att vi inte är normen, att vi inte är värda lika mycket och att felet sitter i oss.

Det här är något som vi som feminister behöver komma ihåg när vi som rörelse utvecklas, när vi pratar med varande om inre konflikter. Att ta vara på varandra helt enkelt. För ingen har det lätt, trots att vissa har det svårare. Och vi måste fortsätta lära oss av varandra. Det är trots allt tillsammans vi är starkast. A

Skribenten är Astras chefredaktör

TEMA:

UTBILDNING

10

VINSTEN SOM
OBETALDA TJÄNSTER
OCH LÅGLÖNEYRKEN
GENERERAR ELLER
VEM SOM PROFITERAR
PÅ DEM TIGS DET MEST
OM.

12

FÖR OM VI SKA VARA
ÄRLIGA SÅ ÄR STOR DEL
AV DEN FEMINISTISKA
TEORIN VÄLDIG
SVÅRFÖRSTÅELIG.
VAD GÖR DET MED
TILLGÄNGLIGHETEN I
UTBILDNINGEN OCH VEM
HAR NYTTA AV TEORIER
SOM ÄVEN AKADEMIKER
HAR SVÅRT ATT FÖRSTÅ
SIG PÅ?

14

DET ÄR SVÅRT ATT GE
TYNGD ÅT UTTRYCKET
'LÅNGVARIG STRESS'
NÄR STRESS BLIVIT
EN SÅ VANLIG
FOLKSJUKDOM ATT
SJÄLVA ORDET
URVATTNATS.

23

VISST KAN MAN SE
HELA EPISODEN SOM
EN LITEN STORM I ETT
FINLANDSSVENSKT
VATTENGLAS,
MEN SAMTIDIGT
OCKSÅ SOM EN
SPEGLING AV ETT
MIKROPATRIARKAT
I ETT
HÖGSKOLELANDSKAP.

7

25

I DET OCKUPERADE
OMRÅDET UTSÄTTS
VÄSTSAHARIERNA
DAGLIGEN FÖR
FÖRTRYCK OCH
BROTT MOT
MÄNSKLIGA
RÄTTIGHETER, OCH
I FLYKTINGLÄGREN
BÖRJAR DEN TREDJE
GENERATIONEN
UTAN DIREKT
PERSONLIG
ERFARENHET AV
SITT HEMLAND VÄXA
UPP.

44

MEN IBLAND
HÖRS RÖSTER
SOM SÄGER ATT
MEDBORGARSKAPS-
TANKEN I SIG ÄR
EXKLUDERANDE,
NÄR AVSAKNADEN
AV DETSAMMA TILL
EXEMPEL UTGÖR
GRUND FÖR ATT
NEKA MÄNNISKOR
SJUKVÅRD
OCH ANDRA
LIVSNÖDVÄNDIGA
SAKER.

41

MEN ALLA
SAMMANSTRÅLAR
DE I EN
HÖGSTADIESKOLA,
UNDER NÅGRA FÅ,
MEN VIKTIGA, ÄR
MELLAN EN MER
ELLER MINDRE
NÄRBELÄGEN
LÅGSTADIESKOLA
OCH ANDRA STADIETS
OLIKA BANOR.

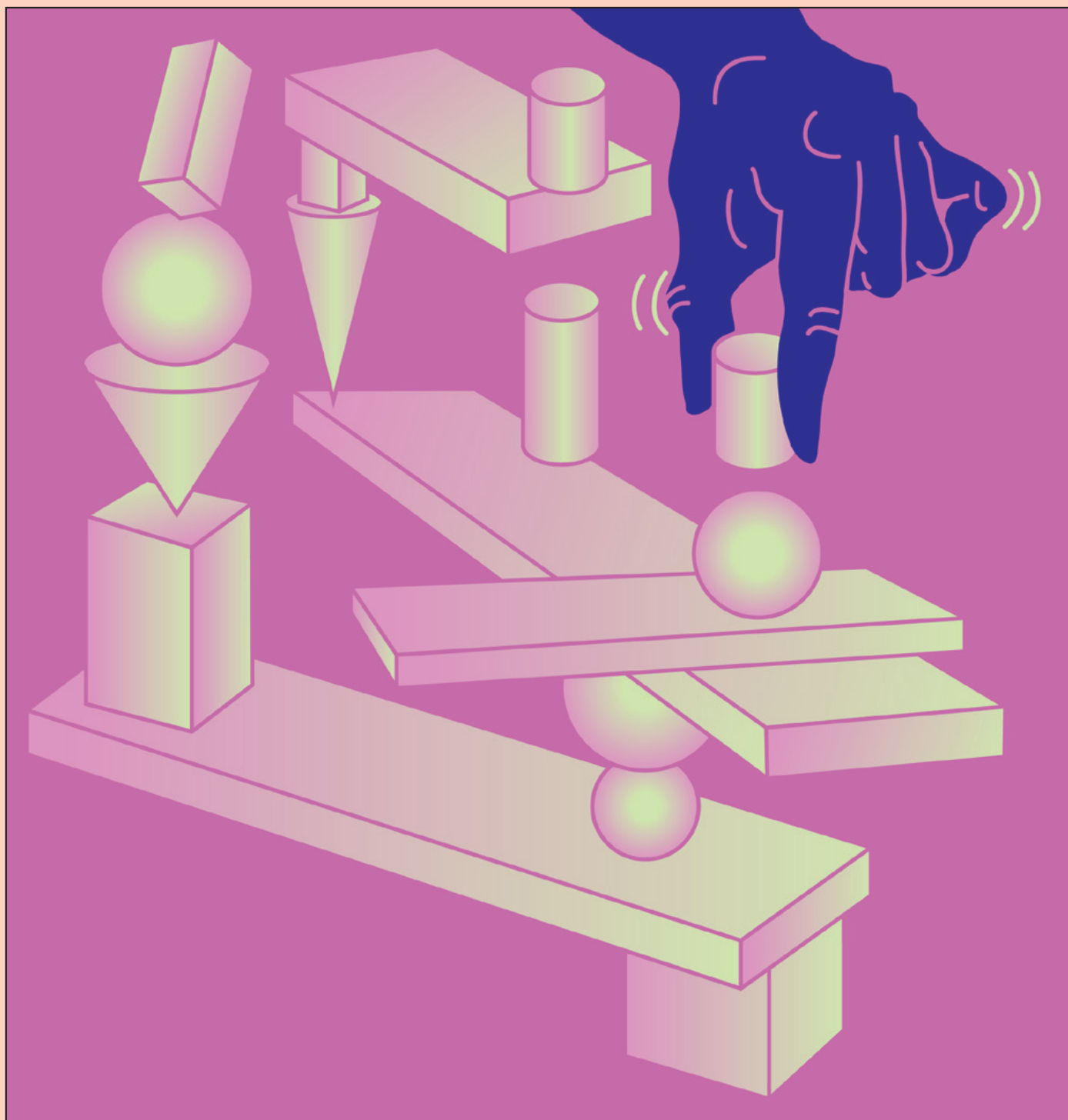
38

MEN KVINNLIGA
UPPHOVSPERSONER
OCH UNGA
HJÄLTINNOR
UTRADERAS SÅ
EFFEKTIVT UR
FILMHISTORIEN
ATT VARJE NY
SKILDNING HYLLAS
SOM DEN FÖRSTA I
SITT SLAG.

Text Anna Lindholm

Bild Siri Hagerfors

MOTSTÅND OCH TÅLAMOD

DET ÄR ETT enormt arbete att vara lärare. För en välfungerande undervisning krävs genomtänkt didaktik med allt vad det innebär. Goda relationer till klassen som helhet och till eleverna som individer är också viktigt. Hur ska jag då dessutom hinna med skolans demokratiuppdrag och uppfylla skolans värdegrund? Under mina åtta år som gymnasielärare har jag format en undervisning där båda uppdragen är inflätade i varandra. Med mina elever jobbar jag ofta tematiskt: Vi fördjupar oss i teman kring relationer och kärlek, sexualitet och religion, fördomar och rasism. Detta genom att vi läser texter av olika slag, som vi analyserar och diskuterar och sedan producerar eleverna egna texter och tal. Vi kan till exempel läsa noveller från 1880-talet då könsrollsdebatten gick het och varva det med praktiska värdegrundsövningar som ger perspektiv på könsnormer nu och förr i tiden. På så vis uppfylls kunskapsmålen och skolans värdegrund samtidigt. Det är den lätta biten.

Den svåra biten är motståndet som kan uppstå. Mina första år som ung, ny lärare var det förstås särskilt utmanande men fortfarande idag tar det mycket energi att motta kritik från elever som känner sig hotade av ämnen som rasism och sexism. De mest kritiska eleverna kan hävda att jag som kvinna driver min egen politiska agenda i klassrummet.

Då gäller det att ändå fortsätta med värdegrundsarbetet och att tålmodigt bygga den relation som krävs för att mina elever ska lära sig det de ska i mitt klassrum. Elever ska vara kritiska och ifrågasätta. Men när det handlar om en kränkande attityd gentemot andra elever och förlöjligande inför normbrytande måste läraren markera mot det. Detta kan leda till konflikt. När lärarens uppdrag dessutom ska kombineras med betygsättning blir det än mer komplicerat. Det kräver professionalitet samt att inte ta kritik personligt eller låta den gå ut över eleverna.

ÄVEN I STUNDER
DÅ JAG INNERST
INNE BARA VILL GÅ
HEM SKA SAMTLIGA
ELEVER ÄNDÅ MÖTA
EN LÄRARE SOM VILL
HA DEM SOM SINA
ELEVER.

Balansgången i konflikt- och lärandesituationen kan bli ännu knivigare när jag har elever i klassen som tvärtom älskar att jag öppnar upp för möjligheter att granska och uppmärksamma det förtryck de själva har upplevt. Det kan reta upp de kritiska eleverna ytterligare.

I situationer då jag motarbetats har jag upplevt att skolans styrdokument som tydligt uttalar demokratiuppdraget har varit ett viktigt stöd. Det är viktigt att kritiskt granska hur likabehandlingsplanen och dylikt formuleras och huruvida de är levande dokument. Men bara det att värdegrunden finns i klartext gör att jag kan motivera min undervisning med hjälp av citat ur styrdokument.

Mina första år som lärare föll jag själv i fällan att tro att min feministiska analys inte ska ha med min undervisning att göra, för att det skulle vara att vinkla mitt arbete utifrån mina privata politiska åsikter. Men efter analys och reflektion insåg jag att min feminism går exakt hand i hand med skolans värdegrund och att jag tvärtom är perfekt för mitt jobb. Det som under lärarutbildningen heter att läraren med hela sin person ska förkroppsliga värdegrunden är enkelt för den som på allvar vill att vi ska lyckas göra demokrati och mänskliga rättigheter till något reellt.

Allt är dock inte konflikt och motstånd. En normkritisk undervisning väcker engagemang och leder till att elever vågar lyfta etiska problem som uppstår i deras vardag. Genom just svåra ämnen kan läraren upprätta relationer som bygger på ömsesidighet tillit med elever, vilket gör att de

vågar utmana sig själva, att de utvecklas och att de lär sig ännu mer.

Och de gånger jag gått igenom en konflikt har jag blivit klokare inför nästa drabbning och faktiskt är det ibland till de kritiska eleverna som jag en fått stärkt relation. Mina erfarenheter visar att det bästa jag kan göra är att fortsätta vara en glad och tydlig ledare i klassrummet. En lärare som lyssnar på vad kritiska elever har att säga, som med glimten i ögat tar diskussionerna men som också ilsknar till när situationen kräver det.

Det har funnits tillfällen då jag i ärlighetens namn har varit knäckt. Då jag tänkt att nu ger jag upp, nu får det räcka. Men min strategi i svåra elevgrupper är att jag bestämmer mig för att eleverna ska få ha en lärare som vill vara deras lärare. Den lärare som inte tror på förändring kommer inte lyckas med sin undervisning.

Även i stunder då jag innerst inne bara vill gå hem ska samtliga elever ändå möta en lärare som vill ha dem som sina elever. Lektion efter lektion, vecka efter vecka, har den envisa tanken fått mig och de kritiska eleverna att kunna samarbeta. Det är uttröttande men senast jag "gick genom elden" kom en av kritikererna fram till mig efter avslutad kurs och sa: "Jag har varit irriterad på dig och inte gillat dig, men efterhand har jag insett att du är en väldigt bra lärare". Ännu en gång hade ett energikrävande och jobbigt arbete visat sig vara värt att lägga tid och tanke-kraft på. **A**

Skribenten är gymnasielärare i religionskunskap och svenska (som modersmål)

Text Mari Saldon

UTBILDNINGSVÄRDE

NÄR NÅGON FRÅGAR mig vad jag pluggar för något och sedan vad i hela friden man "gör" med det (jaja minsann, jag är humanist) så avslöjar tonen att frågan egentligen lyder: "vad är det värt?". Hur värderas det i vårt samhälle, ekonomiskt sett? Vad är *ditt* ekonomiska värde som person och framtida arbetstagare?

Det gör mig både bekymrad och rassande. Hur gick vi från "vad ska du bli när du blir stor?", frågan om att hitta din plats i världen, ditt sätt att tillföra något unikt, till "hur ska du rättfärdiga din existens ekonomiskt?"? Snälla, säg att det inte är det som är kulmen på människosläktets utveckling.

Fast egentligen är det inte ett särskilt konstigt tankesätt, vi lever ju under kapitalismen. Vi mäter det mesta i pengar och ekonomisk vinst. Dessutom är det förhållandevis enkelt att få fram siffror på till exempel hur stor andel utexaminerade av ett särskilt program som är fastanställda efter x antal år och vad de tjänar. Att ha pengar värderas allmänt positivt, så det kan ses som en långsiktig målsättning för att välja en särskild utbildning. Inkomsterna ska dessutom genom skatter väga upp kostnaderna för utbildningen.

Icke-akademiska utbildningar eller sådana akademiska utbildningar som har tydliga yrkesinriktningar rättfärdigar den investering av pengar samhället gjort i utbildningen genom

HUR SKA DU RÄTTFÄRDIGA DIN EXISTENS EKONOMISKT?

löftet om att utbilda en ny arbetstagare. Vinsten som obetalda tjänster och låglöneyrken genererar eller vem som profiterar på dem tigs det mest om.

Samtidigt finansieras många utbildningar i en del länder, både grundläggande och högre, genom skatter. Då värderas alltså utbildning i allmänhet som till exempel infrastruktur: något vi alla har nytta av, oavsett om man själv tänkte köra på hela E4 eller ej.

Men hur stor del av (det skattebetalande) samhället har nytta eller behov av de specifika utbildningarna och jobben – vad är deras samhällsliga värde?

När man jämför till exempel hur mycket samhället behöver vårdpersonal med hur mycket det behöver bankirer då hamnar samhällets – statens – pengar och därmed värderingar på fel ställe.

Uppenbarligen handlar fördelningen av finansiella resurser inte nödvändigtvis om behov eller nytta utan om etablerad närhet till pengar.

I länder där man själv betalar för sin utbildning kan man till exempel undra om denna investering inte är tecken på ett system som gynnar dem som har råd genom att leda till

profitabla jobb som billigare utbildningar inte skulle leda till. Här är utbildningen till för att skapa profit och upprätthålla ett ekonomiskt klasssystem.

Om man nu vill jämföra med hur FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna beskriver utbildning så står det i artikel 26: att "Utbildningen skall syfta till att utveckla personligheten till fullo och [...] stärka respekten för de mänskliga rättigheterna". Den ska även "främja förståelse, tolerans och vänskap mellan alla nationer".

Mina oavslutade utbildningar har inte omsatts till toppjobb än, jag jobbar mest ideellt. De har däremot gett mig anledning och utrymme att se dem i olika sammanhang och att försöka sprida medmänsklighet och vetgirighet.

Vad du tycker det är värt beror på dina värderingar, inte på utbildningars svårfångade värde. **A**

Skribenten tycker om trädgårdar

Text Victoria Riikonen,
Andrea Wiklund och Adrienne
Westerback

Bild Taru Happonen

KAN MAN PLUGGA TILL FLATA?

"KAN MAN PLUGGA till flata?" står det på en ilsket grön lapp på väggen i genusvetenskapens korridor på Åbo Akademi. Jag har många gånger funderat på budskapet – vad vill det egentligen säga mig? Kanske är budskapet att man genom att studera genusvetenskap antingen blir eller redan är "en flata" (knappast) eller kanske är poängen att visa på stereotyperna som studerande får möta. I slutändan tror jag att budskapet handlar om att ta ner genusvetenskapen, som annars är ett ganska teoritunt ämne, på en mer vardaglig nivå. För om vi ska vara ärliga så är stor del av den feministiska teorin väldigt svårförståelig. Vad gör det med tillgängligheten i utbildningen och vem har nytta av teorier som även akademiker har svårt att förstå sig på?

Det blir ett problem då dessa teorier kan verka så absurda att man som läsare börjar fundera om författaren är riktigt seriös, eller tvärtom, att falska artiklar relativt obehindrat kan tas för att vara en riktig akademisk artikel. I maj-numret av tidskriften *Cogent Social Sciences* publicerades en artikel som senare visade sig bara vara en bluffartikel med syfte att driva med genusvetenskapen. Artikeln fick avslag av den genusvetenskapliga tidskriften som den först erbjöds till, *NORMA – International Journal for Masculinity Studies*, och skickades vidare till *Cogent Social Sciences* där den publicerades. Man kan inte veta säkert, men troligtvis behandlades artikeln aldrig av en genusvetare. Vad säger det om genusvetenskapens teorier då andra akademiker uppfattar teorierna på det här sättet och upplever att den påhittade artikeln skulle kunna tänkas vara ett genusvetenskapligt alster?

För att överhuvudtaget kunna granska den grundläggande utbildningen bör en nog först bli medveten om vad normer är och att de existerar. Därefter gäller det att synliggöra normerna innan arbetet att försöka

FÖR OM VI SKA
VARA ÄRLIGA SÅ
ÄR STOR DEL AV
DEN FEMINISTISKA
TEORIN VÄLDIG
SVÅRFÖRSTÅELIG.

förändra dem kan påbörjas. Genom att peka ut det som vanligen anses vara gränsöverskridande och annorlunda är det exempelvis möjligt att se det motsatta, det vill säga normen. Det är alltså viktigt att vara ifrågasättande mot det som även inom utbildning ofta tas för givet eller ses som självklart. Historieundervisningen är ett ganska bra exempel här: varför har just de personer (av vilka majoriteten är män) och händelser som det går att läsa om givits utrymme i böckerna från första början? Vad skulle hända om lärare valde att undervisa om andra personer istället eller till och med vinklade historien på ett helt annat sätt? Men det gäller även att vara uppmärksam på hurdana de här förändringsstrategierna egentligen är. Utmanar de verkligen maktstrukturerna eller lyfter de snarare bara upp de förtryckta i en oföränderlig offerroll utan att alls problematisera själva normen som upprätthåller förtrycket? Det som nämligen ofta händer då normer belyses är att det bildas kategorier av "vi" och "de", där "vi" finns innanför skolans väggar och "de", som på ett eller annat sätt befinner sig utanför normen, egentligen inte uppfattas existera i klassrummet alls.

Som genusvetare hoppas man kunna åstadkomma en förändring i samhället genom att belysa orättvisorna och sedan inspirera andra att tillsammans försöka förändra dessa orättvisor. Genusvetenskap som ämne ska inte vara endast svårförstådda termer och komplicerade teorinystan, utan ska även upplyfta och uppmärksamma de som har det svårast i samhället. I dagens läge finns det en spricka, eller kanske snarare en ravin, mellan genusvetenskap-

lig teori och praktik. Det är en massa prat, och väldigt lite faktiska åtgärder. Teoretikern **bell hooks** är en av de som ser problemet i detta och vill ändra på saken. hooks skriver sin teori på ett lättillgängligt sätt, eftersom hennes målpublik inte är högt utbildade akademiker utan även "vanligt folk" som behöver teori för att se sin egen position i samhället och ifrågasätta den. Hon talar om teori som en helande praktik. Att lyckas ta ner teorin från en akademisk till en mera vardaglig och praktisk nivå är ingen lätt uppgift. Ett bra steg på vägen kunde kanske vara att börja med undervisning i genusvetenskap redan i gymnasiet eller högstadiet, då det på en sådan nivå skulle kräva helt andra tankegångar än vid exempelvis en högskola. Genom att redan i högstadiet låta eleverna bilda sig nya förståelser av kunskap är det betydligt lättare att som bland annat lärare sedan också visa hur formbar verkligheten faktiskt är.

Författaren **Chimamanda Ngozi Adichie** menar att det är rent av farligt med en enda berättelse, eftersom sanningen aldrig är ensidig utan fullkomligt beroende av olika synvinklar. Med en mer feministisk undervisning skulle eleverna därmed ges möjligheten att analysera normerna och ifrågasätta dem. På det sättet skulle de få en tidig inblick i de olika maktstrukturer som styr vår vardag; medvetenhet är som bekant det första steget till förändring. **A**

Skribenterna studerar alla tre genusvetenskap vid Åbo Akademi och önskar att den grundläggande utbildningen får en mer feministisk undervisning där genusglasögonen ständigt är på.

Text **Elliot Lundegård**

Bild Aliina Kauranne

Det är svårt att ge tyngd åt uttrycket "långvarig stress" när stress blivit en så vanlig folksjukdom att själva ordet urvattnats. Ibland leker jag med tanken att framtida historiker kommer beskriva vår tids stress ungefär som vi beskriver 1300-talets Digerdöden, en pestsmitta som dödade var tredje person i de områden den spreds.

Jag vill akta mig för att berätta "sanningen om vår tid" eftersom det alltid finns mer än en sanning och många "vi" i rörelse som överlappar varandra. Ändå: Jag tycker mig se en berättelse ligga inbäddad i strukturerna runt oss, synlig men inte synliggjord, inte artikulerad. En norm, men till skillnad från många andra normer som vrids och vänds på i offentliga debatter tycks den få verka ganska ostörd. En norm som säger: Det är normalt att vara stressad. Och vidare: *Alla* är stressade. Stress är normalt! Det är stressigt att jobba. Det är stressigt att få ihop sitt livspussel. Den säger: *Det är ingen fara, du är bara lite stressad.* Men stress är visst en fara.

Själv är jag idag diagnostiserad med en kronisk smärtsjukdom till följd av långvarig stress, så jag vet. Sorgligt nog tog det tio år innan jag fick rätt hjälp trots att jag haft kontakt med vården otaliga gånger med mina besvär. Om primärvården (och nu pratar jag i övergripande termer, inte om enskilda vårdanställda) erkände hälsofaran med stress skulle hela vårdapparaten behöva sjukskriva sig själv. Långvarig stress gör oss så sjuka.

Långvarig stress rubbar hela vårt autonoma nervsystem, det vill säga vår sömn, vår matsmältning, vår känslighet för smärta, vår andning, vårt blodtryck – I could go on. Den är också förknippad med oro, ångest, utmattning och depression. Att långvarig stress leder till en rad sjukdomstillstånd sopas hela tiden under mattan. Istället för att se över den kapitalistiska samhällsstruktur som gör oss stressade och de värdesystem som normaliserar denna

D

stress blir vi hemskickade från våra vårdbesök med en medicin för varje symptom. Sömnmedicin mot sömnproblemen, magmedicin och dieter för våra IBS-magar, ångestdämpande mot utmattningen och smärtan, blod-

trycksmediciner för våra oroliga hjärtan och i bästa fall några sjukgymnastiska övningar eller lite KBT på recept. Våra symptom individualiseras och separeras men vi får aldrig några förklaringar till varför vi blivit sjuka. Om jag inte hade insisterat, och då menar jag verkligen *insisterat*, hade läkaren som till slut gav mig min diagnos låtit bli både att diagnostisera mig och att remittera mig till en rehabklinik. Hen ville skicka hem mig med recept på SSRI-preparat och en veckas sjukskrivning, trots att jag inte var depressiv och hade så ont att jag svimmat på cykeln hem från jobbet.

ALLT SKULLE BEHÖVA GÅ MYCKET LÅNGSAMMARE.

Vad behöver vi då? Först och främst, missförstå mig inte i det jag säger om vård och mediciner – jag är ingen läkare och jag tror inte att mediciner alltid är fel. Men jag har lärt mig den oerhörda vikten av att se hur många symptom som faktiskt inte kan medicineras bort ett och ett när de alla kommer från samma grund: stressen. Ingen magmedicin kommer sänka arbetsbelastningen på jobbet. Medicinering och individualiseringen av stressrelaterade symptom, grundade i att vi gör för mycket för fort och aldrig ger oss själva tillräcklig vila, riskerar att ytterligare lägga ansvaret för dessa symptom på oss en och en. Vad vi behöver är dels lägga ansvaret där det hör hemma (din arbetsgivare är till exempel skyldig att utföra ett systematiskt arbetsmiljöarbete omfattande såväl psykosociala som fysiska arbetsförhållanden samt "minska arbetsmängd, ändra prioriteringsordning, variera arbetsuppgifterna, ge möjligheter till återhämtning, tillämpa andra arbetssätt, öka bemanning eller tillföra

kunskaper" som en del av det arbetet, enligt AFS 2001:1, 2015:4) och dels hjälpas åt att synliggöra hur stressade vi är och hur skadligt det är för oss. Och vi behöver kunskap.

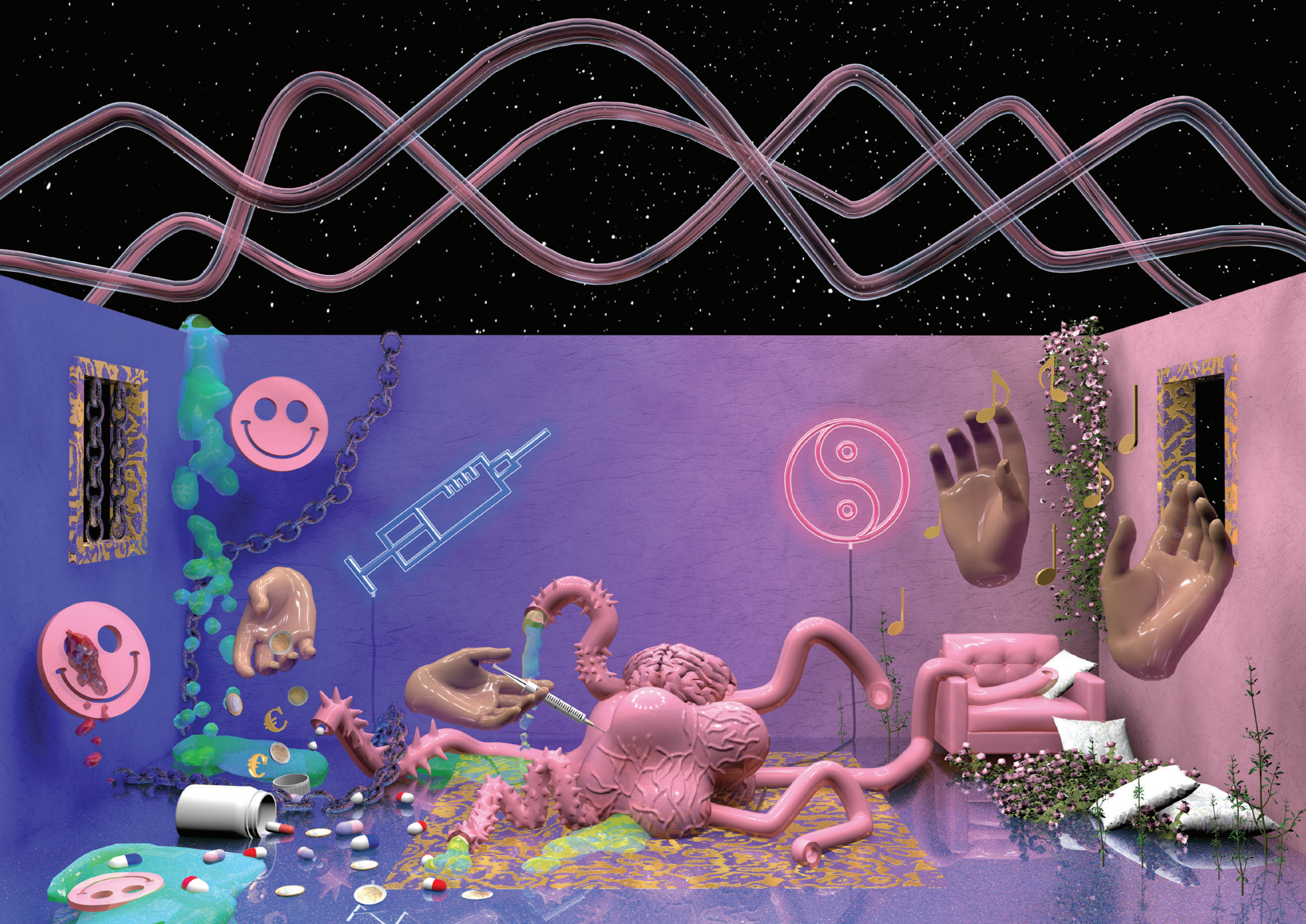
Mer och mer går det upp för mig att de rehabkliniker jag kommit i kontakt med senaste

året utför en sorts politisk aktivism. Deras praktiker går rakt emot de krav på effektivitet och lönsamhet som ställs på vården idag. Det är politisk aktivism att kalla vila, pauser och minskad stress bättre än mediciner på recept. Det är politisk aktivism att påstå att kroppen

Ingen magmedicin kommer sänka arbetsbelastningen på jobbet. Denna medicinering och individualisering av symptom som är grundade i att vi gör för mycket

ofta är självläkande om den får tid och resurser. Kunskapen om vilans och pausernas vikt är mångtusenårig men mycket av den har gått förlorad under industrisamhällets framväxt. I religionen har det ingått stunder för pauser och eftertanke – till exempel en lugn stund av bordsbön innan maten och en kvällsbön

innan sänggåendet – praktiker vars funktion först de senaste tio åren kunnat vetenskapligt beläggas och kallas för *mindfulness* och *integrativa övningar*. Hjärnan behöver stunder av nedvarvning innan sömn eller matintag för att det autonoma nervsystemet ska fungera. Det är fascinerande hur dessa stunder rationaliserats

bort i profitens och effektiviseringens namn, då behovet av dem inte varit vetenskapligt belagt. Böner, meditation, yoga, sång och vilodagar så heliga att man inte ens får hänga tvätten under dem har blivit lyxprodukter trots att människor under lång tid och över hela världen använt sig av dessa praktiker för återhämtning. Istället för att vara en självklar del av vår vardag har de kidnappats av den nyliberala idén om att vila är något som ska för tjänas och konsumeras, gärna i en miljö som uppfattas som exotisk eller främmande. Lugnet finns inte i vardagen, det finns någon annanstans och är förbehållet det privilegierade, vita, rika subjektet att köpa för pengar. Trots att kunskapen om vilans betydelse nu kan beläggas av vetenskapen, som är villkoret för att vården över huvud taget ska få kallas riktig vård (och slippa det bespottade prefixet "alternativ"), sprids den alltså mycket långsamt och tycks ha svårt att få fäste eftersom den motarbetar marknadskrafterna.

Jag vill verkligen understryka att jag inte tror på förändring i form av "Vi på det här företaget kör lite mindfulness för våra anställda, då presterar de ännu bättre!" Jag tror på verklig förändring. Verkligen, kollektiv, feministisk förändring. Feminismen är mitt viktigaste verktyg. Den lär oss att uppdelningen mellan privat och offentligt är ett borgerligt industrisamhälleligt påfund. Det är inte sant att känslor bara får synas i den privata sfären eller att andra värden än empati ska styra den offentliga sfär som är våra arbetsliv. Vi kan släppa in varandra i våra hem. Vi kan leva kollektivt och påminna varandra om att arbetet vi gör med och för varandra (eller ensamma) i våra hem, för våra nära och för våra egna kroppars välmående, är precis lika viktigt som arbetet vi får pengar för på våra arbetsplatser. Feminismen hjälper oss se att alla inte har samma förutsättningar – kvinnors kroppar, transkroppar och kroppar som rasifieras samt diskrimineras på och utanför arbetsmarknaden. Likaså

kroppar med normbrytande funktion. Vi kan tillämpa den antirasistiska, intersektionella feminismen för att se hur våra kroppar under pressen av förtryck lever i ständig stress, hur våra sömnproblem och ryggsmärtor och känsliga magar är alla dessa våra kroppars röster, röster vi bör lyssna på. Vi lär oss gå över våra gränser hela tiden. Lyfta lite tyngre för att visa att vi är starka trots att vi inte är cismän, jobba över lite till för att visa att vi visst kan göra karriär samtidigt som vi tar hand om barnen, äta lite mindre för att visa att vi visst kan kontrollera hur mycket vi väger. Vi lär oss bära rädslan för rasistiska kommentarer eller transformat våld som en del av spänningen i våra axlar. Jag vill påstå att våra kroppar vet. Vi ska lyssna på deras kunskap om var gränsen går. Jag vill påstå att våra känslor börjar i våra kroppar, i våra andetag. Vi har därför allt att vinna på en större lyhördhet. Vi behöver använda feminismen för att uppvärdera andra värden än produktion, prestation och ork. Berömma varandra när vi vilar, vila med varandra, se styrkan i att lyssna på våra behov. Gråta med varandra, sova med varandra, andas med varandra och påminna varandra om att vi redan gör långt mycket mer än tillräckligt. A

Text **Jonna Similä**Bild **Nina Grönlund**

SKAM OCH UNDAN – FLYKTER DÅ EN HERRKLUBB BLOTTAS

I maj 2008 publicerades några kryptiska notiser och kortare artiklar i såväl Dagens Nyheter, Helsingin Sanomat, Postimees som Österbottens tidning. Nyhetsrubriker som "Hemliga herrar härjar i Helsingfors" förekom i pressen. I blickfånget var ett virtuellt herrforum vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet (Soc&kom) där manliga studenter lär ha poängsatt sina kvinnliga studiekamraters utseende. Hur gick det hela egentligen till? Det är intressant att se hur mycket har hänt angående datasekretess och spelregler på internet och särskilt sociala medier under de senaste tio åren, men samtidigt hur lite som förändrats gällande kulturella beteendemönster och sexism. I efterhand är det ändå absurt hur vi, som agerade då, blev bemötta.

I flera år vägrade jag, mer eller mindre uttalat, att prata om händelsen. Det var för jobbigt, personligt och eldfängt. Dels för att skeendena var lika komplicerade som att hänga med i varenda tvist av nya västmetrobygget i Helsingfors, dels för att det berörde så många jag kände. Det finns mycket som kunde skrivas om hela processen, men jag tänker fokusera på hur vi som öppet kritiserade forumet bemöttes.

Början av millenniet var internetforumens guldålder. Vid Soc&kom var StudOrgs Debatt, en intern plattform för högskolans studerande *the place to be* åtminstone för de aktiva och inbitna "såssåkommarna", men även för utomstående debattörer. Länge var det ingångssidan på våra datorer och här loggade man in

I morgon som kväll, för att skvallra kring gårdagens fest och diskutera varierande ämnen från hur man utrotar bananflugor till aktuella politiska debatter. Livet i smått och stort helt enkelt. Inom forumet administrerades även flera privata forum för studentorganisationens styrelse och andra grupper som förutsatte medlemskap och lösenord. Som moderatorer fungerade forumets grundare, tidigare aktiva studenter vid högskolan, och forumet låg på studentorganisationens sida men på egna servrar.

Ett av forumen var den Akademiska herrklubben vars syfte var att öka sammanhållningen bland högskolans nuvarande och redan utexaminerade manliga studerande. Herrklubbens cirka trettio medlemmar odlade ofta en

Men varför var herrarnas gemenskap viktigare än vårt system, eller en gemensam studiegemenskap?

skämtsamt mytologisering av sällskapet som inte minskade på intresset från omvärlden. På forumet diskuterades både studier och fotboll och här frågade medlemmarna om någon ville hänga med på en öl. Men med tiden började vi kvinnliga studerande ändå bli varse om avigsidorna med det hemliga forumet. Forumets ridå gläntades på från och till under årens lopp: det hände att någon av ens manliga studiekompisar glömde att logga ut från en allmän dator på högskolan. Jag möttes flera gånger av någon som med bestört min satt och läste kommentarer om sig eller andra kvinnliga studerande.

Vad fanns då här bland oskyldiga diskussioner om öl och fotboll som var så upprörande? Jo, till exempel en hel tråd om en första årets studerande och hennes bröst; kommentarer om kvinnliga studiekompisars vikt, utseende och beteende på fester; diskussion om vem som hade gått hem med fröken X efter sitsen; samt värderingar av de kvinnliga studenternas fysiska attribut eller prestationer. Med fanns också de ökända plus- och minuslistorna över kvinnliga studiekompisar som gjorts under gemensamma studieresor, en rapporteringstråd och en lista på överskattade skönheter.

Då var det några av oss som fick nog. Vi bestämde oss för att kontakta forumets moderatorer. Vi insåg att högskolan inte skulle kunna ingripa ifall man inte kontaktade någon av dem också. Tidigare försök att diskutera saken hade viftats bort. Såvida gick vårt e-postmeddelande även till högskolans rektor och understödsföreningens ordförande. Kort och gott uppmanade vi i vårt meddelande moderatorerna att ingripa tydligare i forumets kränkande inlägg. Vi nämnde även termen ärekränkning

då det i teorin skulle gå att stämma utgående från materialet, fastän vi inte skulle göra det.

Vi insåg att vi inte kunde komma långt med vår vädjan utan konkreta bevis. Att basera argument på rykten eller vaga minnen av diskussioner man sett räcker inte långt. Genom en manlig allierad fick vi tillgång till forumet och samlade bevis på osakliga inlägg. Efter det följde en e-postkonversation mellan oss och herrarna, gräl om juridiska termer och ett möte under besvärande former. Som en följd beslöts det att herrforumet skulle stängas, efter ett internt beslut. Som dåvarande ordföranden för StudOrg påpekade: "Kanske de får hitta en annan sandlåda att leka i".

Reaktionerna på vårt mejl var ändå ilsknare än vi förväntat oss. Vi blev anklagade för att ha rotat i privata ärenden, för personangrepp och dataintrång. Flera anklagade oss för att ha gett en "snedvriden bild av forumets verksamhet" för yngre studenter, eftersom diskussionerna om kvinnliga studerande bara utgjorde en bråkdel av verksamheten. Andra ansåg att vi skadat sammanhållningen på högskolan. Men varför var herrarnas gemenskap viktigare än vårt systerskap, eller en gemensam studiegemenskap? Varför hotade vår aktion plötsligt allas gemenskap då det sexistiska beteendet luckrades upp? Plötsligt verkade det som om sammanhållningens ansvar låg på axlarna på oss fem. Många förminskade diskussionerna genom att påpeka hur liten andel de utgjorde. Vi bad inte om forumets död utan en noggrannare moderering – det som kom att bli *comme il faut* bara några år senare. Medan flera kvinnliga studenter understödde oss, fanns det även de som tyckte att vi var lite jobbiga. Hur kunde vi vara så gemena och skicka e-post till högskolans rektor? Många upplevde att vi anklagade våra studiekamrater för osakligt beteende "trots att de ingenting gjort". Det blev debatten om "inte

dra ansåg att vi skadat sammanhållningen på högskolan. Men varför var herrarnas gemenskap viktigare än vårt systerskap, eller en gemensam studiegemenskap? Varför hotade vår aktion plötsligt allas gemenskap då det sexistiska beteendet luckrades upp? Plötsligt verkade det som om sammanhållningens ansvar låg på axlarna på oss fem. Många förminskade diskussionerna genom att påpeka hur liten andel de utgjorde. Vi bad inte om forumets död utan en noggrannare moderering – det som kom att bli *comme il faut* bara några år senare. Medan flera kvinnliga studenter understödde oss, fanns det även de som tyckte att vi var lite jobbiga. Hur kunde vi vara så gemena och skicka e-post till högskolans rektor? Många upplevde att vi anklagade våra studiekamrater för osakligt beteende "trots att de ingenting gjort". Det blev debatten om "inte

alla män" då vi ville belysa bristerna i det osakliga och principiella i (o)medvetna sexistiska beteendemönster. Det i efterhand aningen underhållande faktum att nyheten levde vidare i den nordiska dagspressen var inget vi planerade. En del av de mest upprörda herrarna skickade meddelanden och "sade upp vänskapen". Diskussionen gick även het efteråt på herrforumet där medlemmar ansåg att "vi nu inte ska skita i byxorna för att fem tanter har dragit feminist-ärter i näsan."

Det svåra var också det lilla finlandssvenska sammanhanget på en högskola med knappt några hundra aktiva studenter. Det kändes väldigt sårande och obehagligt att ens medstudenter kunde skriva eller läsa saker om en som var intima, osakliga eller åtminstone inte menade för en bredare publik. Att våra kroppar eller privatliv var blottade inför studerande

vi bara ytligt kände och hälsade på i korridorerna, eller inför utexaminerade studerande som kunde blir våra kommande arbetskollegor. Att samma personer som snällt pratade med en samtidigt skrev annat då man vände ryggen till. Vi hade studiekompisar, vänner och före detta partners på forumet, och händelsen satte sina spår i relationerna. Få tog på allvar att vi hade blivit sårade av skrivelserna. Det är också intressant att många tyckte att vårt tillvägagångssätt var lika fel som de hemliga herrarnas skrivelser. Idag vågar jag påstå att många av oss är försiktigare med att skriva elakt om andra på nätet. Ska man faktiskt ha rätten att skriva om andra i hemliga grupper på sidor relaterade till en akademisk utbildningsinstitution? Det

skrivna ordet står tryckt även då minnet felar. I efterhand ter det sig också klart att en del av reaktionerna helt enkelt berodde på skam. Många skämdes säkert, men bara några få bad om ursäkt och gav oss gensvar och ett erkännande. Det var viktigare att hålla ryggen fri än att medge det som faktiskt hade hänt.

Visst kan man se hela episoden som en liten storm i ett finlandssvenskt vattenglas, men samtidigt också som en spegling av ett mikropatriarkat i ett högskolelandskap. I år då **Axl Smith** fälls för olovlig observation, ärekränkning samt spridande av information som kränker privatlivet efter att ha filmat och delat sitt intimliv, och där moderna rapporteringsgrupper med femtio medlemmar på Facebook med kända finska musiker som **Cheek** och **Elastinen** kommer fram till ytan inser man att utvecklingen är långsam. Man kan också fråga sig ifall de

som var med för nio år sedan har förstått innebörden av "kränkt". I dag används ordet fortfarande som ett skämt av vissa personer, främst på sociala medier då de vill ironisera över eller förminska något som kan anses vara upprörande eller icke-PK. Man kan fråga sig ifall det för de här personerna fortfarande handlar om att driva med själva frågorna eller om de har en självmedvetenhet och ett uns av självkritik? A

Skribenten är samhällsengagerad vän av kaffe och glass, av klass

Bild
Daniel Nyman
1, 2, 5, 6, 8, 11
Nicolas Rehn
3, 4, 7, 9, 10, 12

Text
Daniel Nyman

1

UTBILDNING

I

2

←3

NATIONALISM

Det är många som överhuvudtaget inte känner till landet Västsahara och konflikten kring det som gjort att landet kallas för Afrikas sista koloni. Fysiskt är landet beläget vid den Västafrikanska kusten, söder om Marocko, med gränser förutom till ockupationsmakten Marocko även till Algeriet och Mauretanien. Västsaharas huvudstad El-Aaiún ligger endast dryga 120 sjömil från Kanarieöarnas ena huvudstad Las Palmas.

- 4 VÄSTSAHARA ÄR ETT land splittat i tre delar: En del är ockuperat av Marocko och omfattar dryga två tredjedelar av landets areal, inkluderande hela den cirka 1 000 km långa kusten vilken är rik på naturresurser. En del befriades av Västsaharas befrielsefront POLISARIO under frihetskriget 1975–1991 och omfattar cirka en tredjedel av landets areal. Denna del består till största delen av karg öken. Mellan dessa två delar har Marocko byggt en runt 2 700 km lång mur bestående av sandvallar och bemannade militärbaser med cirka 30 km mellanrum samt ungefär 10 miljoner landminor utplacerade i ökensanden längs muren. Minorna, militärbaserna och det karga klimatet gör att den befriade delen av Västsahara inte är speciellt attraktiv för permanent bosättning. Västsaharas tredje och sista del består av flyktingläger vilka fysiskt är belägna i södra Algeriet i Tindoufprovinsen, ett stenigt ökenlandskap vilket även är känt under namnet "djävulens trädgård" på grund av att just inget växer där. I flyktinglägren bor uppskattningsvis runt 165 000 människor, vilket utgör närmare hälften av det Västsahariska folket. Från flyktinglägren verkar den Västsahariska statsapparaten och dess befrielserörelse.

Jag besökte tillsammans med en vän de Västsahariska flyktinglägren samt muren under en period på tre veckor Mars–April 2017. Vi hade som mål att förstå konflikten, livet i exil och den Västsahariska kulturen därkring bättre, och att bekanta oss med musik och kultur som kampform. I den här artikeln lyfter jag upp tankar kring utbildning, nationalism och kapitalism med grund i den resan.

KONFLIKTEN

Det finns olika sätt att se på när västsahariernas kamp har börjat. Eventuellt började den då spanjorer och

portugiser på 1400- och 1500-talet började tillfångata slavar från området, eller år 1884 då Spanien hävdade sin rätt över området som senare kom att ses som landet Västsahara. Kanske år 1912 då Frankrike och Spanien kom överens om gränserna för Spaniens koloni, "det Spanska Sahara". Eller år 1975–1976 då Marocko och Mauretanien ockuperade landet och Spanien lämnade västsaharierna till sitt öde utan att se till att de fick en chans att själva bestämma vad de ville – trots att Spanien lovat en folkomröstning om detta år 1974.

Då jag frågade personer vi träffade i lägren om Västsaharas historia drogs en klar gräns då Marocko invaderade landet. Innan det fanns det enligt de historier jag blev tilldelad ett spansk förtryck men västsaharierna hade möjlighet att till viss mån utöva sin kultur som nomadfolk. Trots att det under den spanska kolonialtiden fanns fle-

ra frihetsrörelser och att det speciellt under 1960-talet ordnades uppror så verkar de minnena ha bleknat i skuggan av Marockos förtryck. Den Västsahariska historia jag fick ta del av i lägren börjar då Västsahara tydligt blev ett land i kamp år 1975 – med andra ord då Marocko invaderade landet. Eller året efter, 1976, då Spanien övergav västsaharierna och gjorde upp ett av-

tal med Marocko och Mauretanien om att de skulle få dela på landet och Västsaharas befrielsefront POLISARIO utropade en demokratisk arabisk republik (SADR). Sedan dess har Västsahara framförallt varit ett land i kamp, erkänt som ett eget land av cirka 80 stater. POLISARIO låg i krig med Mauretanien från år 1975 till 1979 då ett fredsavtal knöts mellan parterna. Kriget med Marocko fortsatte däremot fram till 1991 då ett avtal om vapenvila trädde i kraft med ett nytt löfte om en folkomröstning kring västsahariernas självständighet. Den här gången utlovades folkomröstningen av Marocko och FN och folkomröstningen skulle äga rum inom sex månader. FN grundade organet MINURSO för att se till att vapenvilan upprätthölls och folkomröstningen skulle bli av. I dagens läge – 26 år efter att vapenvilan trädde i kraft – har konflikten inte fått någon lösning och ingen folkomröstning har hållits. I det ockuperade området utsätts västsaharierna dagligen för förtryck och brott mot mänskliga rättigheter, och i flyktinglägren börjar den tredje generationen utan direkt personlig erfarenhet av sitt hemland växa upp.

ATT BYGGA EN NATIONALISTISK KULTUR AV MOTSTÅND

En av mina första upplevelser i lägret var en vårfest för lågstadieelever där programmet bestod av patriotiska sånger uppförda av barnen varvade med kampslogans där hela publiken ryter till. Som jag såg det: ett uttryck för

I dagens läge – 26 år efter att vapenvilan trädde i kraft – har konflikten inte fått någon lösning och ingen folkomröstning har hållits.

en kultur där kampen är vardag. Det satte för mig igång en hel del tankar kring nationalism, kultur och utbildning. Utbildning som ett av de starkaste verktygen samhället har för att forma sig självt. Att lära sig hur vi inte bara finner, utan också hur vi hanterar information. Hur vi förhåller oss till auktoritet, hur vi fungerar som individer i förhållande till andra människor och till naturen och även hur vi organiserar oss eller hur vi blir (de)organiserade av andra. Dessutom används utbildningen effektivt för att normalisera vissa kulturella beteenden och främmandegöra andra, både medvetet och omedvetet. Det slog mig under min tid i lägren att förutom att utbildningen ses som en möjlighet till ett bättre liv, så är det inte konstigt att ett folk i diaspora kan anses kräva en nationalistisk utbildning; för att överhuvudtaget få någon kontaktyta till kampen för ett land som borde vara ens eget krävs en sådan utbildning. Med utbildningen kan språk, kultur och traditioner systematiskt föras vidare. Ända sedan frihetskampen för Västsahara drog igång på allvar under 70-talet har utbildningen varit en viktig del av kampen. Spanien som kolonialmakt visste att kunskap är kraft och lät endast ett fåtal västsaharier från särskilda stammar gå i skola. År 1976 var det endast 5–10 % av det västsahariska folket som kunde läsa. Idag har de en obligatorisk grundskola i flyktinglägren där barnen inte segregeras varken på basen av gamla stamordningar eller kön. Skolan är även sekulär. Skolsystemet är ursprungligen uppbyggt av frihetsrörelsen och inte av internationella hjälporganisationer. Likaså är utbildningsmaterialet till stor del självproducerat, deras egen historia skriven av dem själva. Målet har varit att skapa en nation, en modern västsaharisk stat ledd av västsaharier.

Uttrycken för en nationalistisk utbildning var inte dolda i lägren. Då vi bad skolbarnen att fritt rita något om Västsahara eller något de tycker om att göra, utgjorde 90 % av bilderna den västsahariska flaggan, kartan eller andra frihetssymboler. Likaså upplevde jag att de personer jag frågade om Västsaharas historia visste väldigt klart vad som hänt från 70-talets början och framåt. Historien innan dess var inte intressant, den berörde inte dagens kamp på samma sätt.

Utbildningen i lägren berör inte endast barn – den organiserade utbildningen som form av kampmedel når de flesta. Som exempel kan nämnas att det skapades och utbildades, och utbildas delvis fortfarande, lokala, nationella och internationella musikgrupper med avsikten att göra

kvinnor i olika yrken och språk och hjälper till att starta upp kooperativ för att sysselsätta kvinnor i deras yrken.

Den högre utbildningen sker inte i lägren utan utomlands; En del har möjlighet att studera i Algeriet och bor då borta från lägren under hela året förutom sommarlov. En del studerar i Spanien eller på Kuba och det är då vanligt att barnen åker iväg som tonåringar och kommer tillbaka till lägren cirka 10 år senare.

UTBILDNING FÖR (RE)PRODUKTION AV EN STAT

Läget med ökande nationalistiska tendenser i Europa och Finland har gjort att jag, speciellt de senaste åren, varit tvungen att fundera en hel del kring hur svårt och dumt det kan vara att försöka hålla fast vid någon slags nationell identitet förknippad med en nationalstat eller med en kultur vilken är i ständig förändring och växelverkan. Samtidigt är identiteten en form av motstånd mot den imperialistiska kapitalismen. Frågan kring nationalism drogs till sin spets för mig i de västsahariska flyktinglägren, där frågan då lydde: Är en stark nationalism verkligen den enda möjligheten att få en grupp människor att kämpa för en egen stat? Och är en självständig nationalstat eventuellt en gammal form av frihet, uppbyggt för att utnyttjas av globala marknadskrafter? Jag reflekterade även mycket över svårigheten eller rundgången i att hålla upp en nationell identitet uppbyggd på en kamp, vilken i sin tur till stor del byggs upp kring just den nationella identiteten. Den nationella identiteten måste då hela tiden återskapas; dels i hemmen, men till stor del i utbildningen eftersom kontaktytan till den kultur eller miljö som anses stå till grund för den identiteten hela tiden krymper. Flyktinglägren är uttalat öppna och välkomnande och Västsahara är i behov av ett fungerande internationellt samfund för

att ha någon möjlighet att återfå sitt land på diplomatisk väg. Den internationella påverkan är stor i lägren då olika hjälporganisationer verkar på platsen: Frivilligarbete jobbar i skolorna, internet har gjort sin ankomst i lägren för några år sedan och som tidigare nämnt så sker den högre utbildningen i andra länder. Det kändes

11 väldigt tydligt att den globala kapitalismen och marknadsliberala värderingar flyter in och påverkar samhället utifrån individen.

De som utbildats på till exempel Kuba har inte per se bidragit till en starkare Västsaharisk stat. Trots att de bland annat har haft med sig Västsahariska lärare för att lära ut deras egen historia har de självklart hämtat med sig nya kulturella influenser och drömmar tillbaka till lägren. POLISARIOS mål med utbildningarna utomlands har enligt **Elena Fiddian-Qasmiyeh**, docent i kulturgeografi vid University College London, varit en slags självförsörjning för Västsahara. Sedan 1970-talet har runt 4 000 västsaharier utbildats på Kuba, största delen till läkare. Istället för att lägren har blivit självförsörjande gällande läkare arbetar ironiskt nog många doktorer i det gamla koloniallandet Spanien. De för sedan in pengar eller varor som till exempel smarttelefoner i lägren vilka ökar kontakten med och förhoppningar kring globala kapitalistiska värderingar. Samtidigt arbetar spanska läkare i lägren med hjälp av spanska biståndsprogram. På grund av kontraproduktiviteten med att utbilda läkare på Kuba åker hela tiden färre personer för att studera där, vilket i sin tur igen gör att chanserna för ett självförsörjande västsahariskt system minskar. Hur håller man upp en nationell identitet byggd på utbildning då den högre utbildningen sker på Kuba, i Algeriet, Libyen eller Spanien?

Den nationalism som är en del av fundamentet för kampen blandar sig just nu med internationella drömmar som formas av allt från X-factor till historier från andra länder, studiekamraters liv, konsumtionsideal från väst, civilsamhällesprojekt och helt egna idéer av kreativa själar i lägren. Jag kan inte låta bli att fråga att om

Västsahara någonsin får sin frihet från Marocko, lyckas de då hålla sig o-ockuperade av den globala, imperialistiska kapitalismen? Vilka är de kunskaper som barnen borde utbildas i för att sedan leda den kampen? Och vilken är den samhällsform som inte blir ett verktyg för den globala marknadsekonomi och i längden ett fåtal personers rikedom? **A**

Skribenten är pappa, poet, feminist och aktivist.

Situationen i Västsahara är ett bra exempel på hur utbildningen är ett medel för att försöka förverkliggöra en framtidsvision. Och samtidigt hur osäkert det kan vara. Det är knappast någon som ifrågasätter att grundutbildningen på många sätt bygger upp eller cementerar vår samhällsstruktur även här i Finland, i alla fall att det är det som är målet. Som pappa är det en fråga jag har fått kämpa mycket med vilka är de kunskaper jag vill att mina barn ska få öva sig i. Jag tror att för att ett samhälle ska kunna fungera på lång sikt måste var och en lära sig vem hen är – för sig själv och i grupp, hur hen organiserar sig, hur hen söker information och hur hen använder den informationen i praktiken.

KÄLLOR:

Besenyő, J (2009): Western Sahara.

Publikon Publishers, Pécs

Fiddian-Qasmiyeh, E (2011): *Paradoxes of Sahrawi refugees' educational migration: promoting self-sufficiency or renewing dependency?* Comparative Education, 47:4.

López Belloso, M & Mendia Azkue, I (2009): *Local Human Development in contexts of permanent crisis: Women's experiences in the Western Sahara*. Jambá: Journal of Di-

saster risk studies, 2:3.

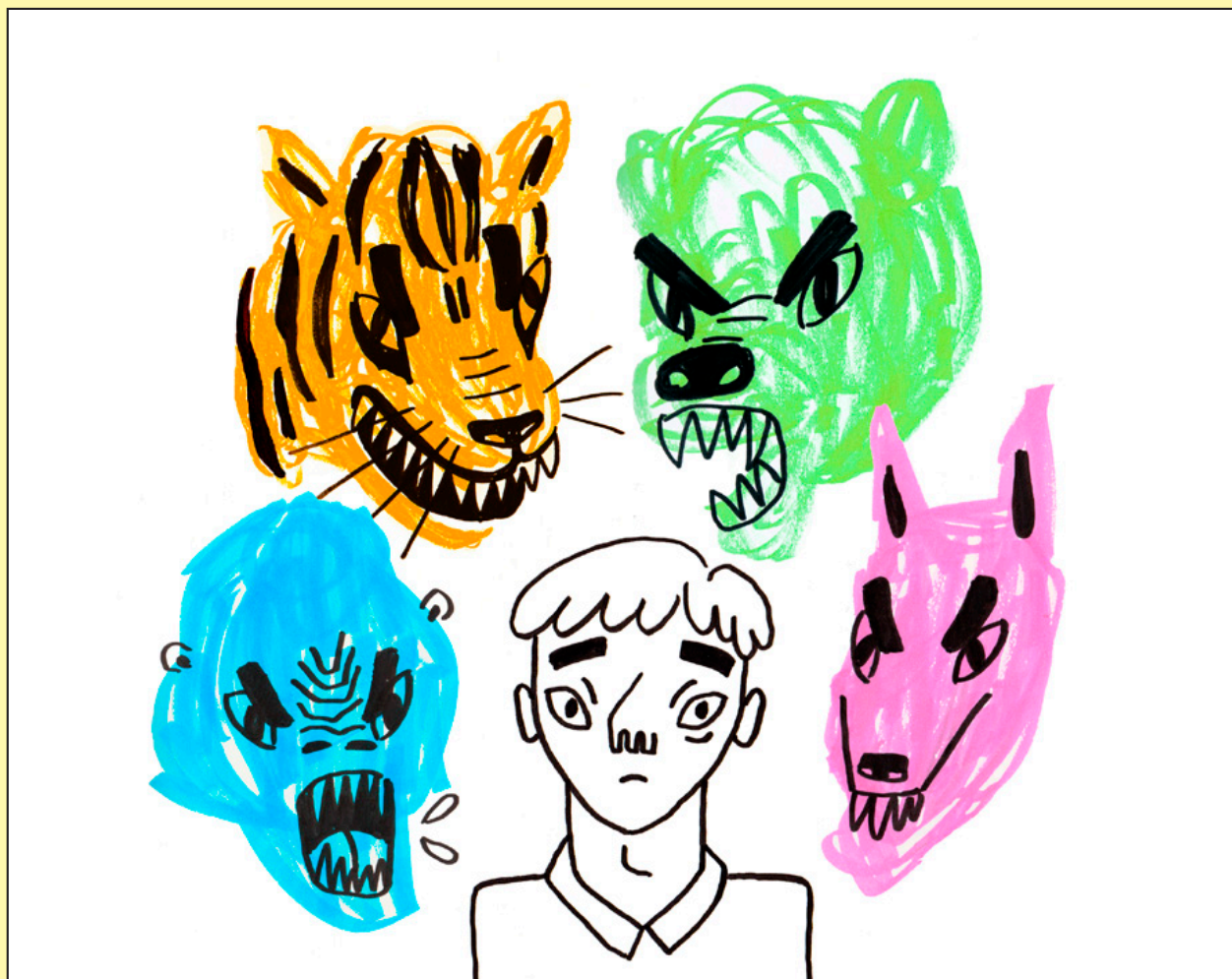
Ruano Posada, V & Solana Moreno, V (2015): *The Strategy of Style: Music, Struggle, and the Aesthetics of Sahrawi Nationalism in Exile*. Transmodernity: Journal of Peripheral Cultural Production of the Luso-Hispanic World, 5(3), Memorandum on the Question of Western Sahara, March 2017, R.A.S.D. Government.

Gómez Martín, C (2017): *Rethinking*

the Concept of a "Durable Solution": Sahrawi Refugee Camps Four Decades On. Artikel i Ethics & International Affairs, Tillgänglig på nätet: <https://www.ethics-andinternationalaffairs.org/2017/rethinking-concept-durable-solution-sahrawi-refugee-camps/> Zunes, S & Mundy, J (2010): *Western Sahara: War, Nationalism and Conflict Irresolution*. Syracuse University Press, New York.

Text Elin Weiss

Bild Terhi Adler

MASKULINITETSNORMER OCH VÅLD I SKOLAN

POJKAR ÄR INBLANDADE i fler fall av kränkande behandling och fysiskt våld i skolan, både som utövare och som utsatta, i jämförelse med flickor. Skolinspektionens rapport om kränkande behandling utgiven 2017, och från tidigare år, bekräftar detta. Genom att undersöka normer gällande maskulinitet kan förskolor och skolor arbeta med att minska våld och kränkningar i skolan.

Forskaren **Michael Flood** beskriver manligt umgänge och menar att manlig homosocialitet utgår från vissa umgängesregler där flickor och kvinnor exkluderas och där andra pojkar och män blir en imaginär publik. Manliga kontakter anses därmed vara viktigare än kvinnliga kontakter. Tre sätt är vanliga när maskulinitet utövas: avståndstagande från flickor och kvinnor, våld mot

andra män/pojkar och mot kvinnor/flickor, samt homofobiska uttryck och beteenden.

Samtliga uttryck kan tyvärr ses i skolans värld och beskrivs i svensk och internationell forskning. En fantastisk bok om ämnet är *Dude you're a fag*, skriven av **C.J. Pascoe** som studerade maskulinitet i ett amerikanskt gymnasium och fann att pojkar ofta använde sig av ord såsom

"bög" eller "kärring" för att feminisera och tillrättavisa andra pojkar samt för att förbättra sin egen status eller framställa andra som mindre värda. Pascoe fann att flickor inte gjorde på samma sätt. Verbalt våld och verbala tillrättavisningar var ett sätt att själv inte bli kallad "bög" eller "kärring" och orden blev som en het potatis som skickades runt för att försäkra hierarki och status. **Connell** och **Pearse** i boken *Om Genus* skriver att våld ingår i den maskulina bilden och att det finns förväntningar att pojkar och män ska vara redo att ta till våld om så behövs. I rapporten *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap* beskrivs också hur pojkar trycker ner och feminiserar andra pojkar genom uttryck och ordval.

Skolan och förskolan ska motverka stereotypiska föreställningar och låta barn och elever utveckla sina intressen oberoende av vilket kön de tillhör. Men vilka normer kan finnas i skolan?

2015 och 2016 skrev jag inlägg för den brittiska organisationen *FWSA*:s blogg samt den brittiska bloggen *The F Word* där jag diskuterade stereotyper i läroböckerna *Wings*. Läroböckerna är engelsk textbokserie skriven av ett svenskt författarteam där de aktuella läroböckerna riktades till elever i årskurs 7 och 8. Här porträtterades flickor och pojkar mycket olika, både i text och bild. Jag fann att bokens bilder var stereotypiska och visade pojkar med solglasögon och stora muskler som inte brydde sig om "flickiga saker" medan flickorna ägnade sig åt shopping och smink. De pojkar som i boken var intresserade av mode feminiserades. Trots det faktum att ett kapitel diskuterade att flickor och pojkar ofta känner sig pressade att se ut på ett visst sätt, och att pojkar ibland använder sig av preparat för att bygga muskler, visade en av bilderna en väldigt muskulös animerad man med mohawk och ett "hårt" utseende.

Barnombudsmannen i Sverige skriver att för att alla barn ska få en likvärdig utbildning måste förskolor och skolor undersöka, diskutera och analysera könsskillnader. Vad vi kan göra för att inte befästa stereotyper i förskolan och skolan är att undersöka vår lärmiljö ur ett genusperspektiv och ett normkritiskt perspektiv. Finns det exempelvis en dockvrå eller andra könsstereotypiskt kodade lekutrymmen i förskolan? Hur ser våra läromedel ut? Får flickor och pojkar, kvinnor och män lika utrymme och hur porträtteras de

GENOM ATT UNDERSÖKA
NORMER GÄLLANDE
MASKULINITET KAN
FÖRSKOLOR OCH
SKOLOR ARBETA MED
ATT MINSKA VÅLD
OCH KRÄNKNINGAR I
SKOLAN.

En mycket uppseendeväckande text porträtterade en dag i en kvinnlig modells liv där vi fick följa modellen **Nikita Newman** på hennes äventyr. Nikita beskriver sin frukost som: "färskpressad apelsinjuice, fullkornstoast (inget smör), svart kaffe och en liten skål med jordgubbar". Nikita menar att hon fortfarande är hungrig efter sin frukost, men äter inte mer. Stor uppmärksamhet ägnades åt att Nikita måste hålla sin vikt och detta nämns i skolmaterialet. Exempelvis står det att Nikita vill äta en kaka men dricker endast te. Istället får hon tillåtelse att äta en banan och några vindruvor. Trots detta skriker designern på Nikita och menar att hon har dålig hy och tjock rumpa. Nikita säger sedan att hon känner sig svimfärdig och hungrig men att hon ändå levererar. Skillnaden i porträttering av flickor och pojkar var slående. Skolinspektionens granskning av läromedel i ämnet kemi för årskurs 4–5, utgiven 2011, visar att läromedlen inte uppvisar olika variationer för flickor och pojkar utan istället stereotyper gällande genus och etnicitet.

Barnombudsmannen i Sverige skriver att för att alla barn ska få en likvärdig utbildning måste förskolor och skolor undersöka, diskutera och analysera könsskillnader. Vad vi kan göra för att inte befästa stereotyper i förskolan och skolan är att undersöka vår lärmiljö ur ett genusperspektiv och ett normkritiskt perspektiv. Finns det exempelvis en dockvrå eller andra könsstereotypiskt kodade lekutrymmen i förskolan? Hur ser våra läromedel ut? Får flickor och pojkar, kvinnor och män lika utrymme och hur porträtteras de

i text och bild? Använder vi vissa uttryck eller har vi olika förväntningar på pojkar och flickor? Arbetar vi aktivt emot kränkande behandling och våld i förskolan och skola? Den gemensamma nämnaren som kan förklara pojkars användning av våld i skolan, och i samhället i stort, är normgällande maskulinitet. Forskning på män och maskulinitet framhäver om och om igen hur pojkar lär sig att använda våld och förväntas använda våld. Ett fokus på normkritik kan uppmärksamma och förändra de normer och stereotyper av pojkar och flickor som uppmuntrar till och normaliserar våld. **A**

Skribenten är utbildad genusvetare och genuspedagog. Hon har tidigare skrivit för bland annat XY-online, FWSA, The F-Word, Feministiskt Perspektiv, RealStars, Issues och Issues Today.

KÄLLOR:

- Barnombudsmannen. (2015). *Könsskillnader i skolresultat och psykisk ohälsa*. Temarapport Max 18.
- Connell, R. & Pearse, R. (2015). *Om Genus*. Göteborg: Daidalos.
- Flood, M. (2008). Men, Sex, and Homosociality: How Bonds Between Men Shape Their Sexual Relations with Women. *Men and Masculinities* 10 (3) 339-359.
- Pascoe, C.J. (2007). *Dude You're a Fag: Masculinity and Sexuality in High School*. Berkeley: University of California Press.
- Skolinspektionen. (2017). Statistik över anmälningsärenden 2016. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skolinspektionen. (2011). Innehåll i och användning av läromedel. En kvalitetsgranskning med exemplet kemi i årskurs 4 och 5. Stockholm: Skolinspektionen.
- SOU 2010:99. *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*. Delegationen för jämställdhet i skolan.

Text Saga Cavallin

Bild Nina Grönlund

KVINNOCENTRERAD

HIGH SCHOOL-FILM

– ATT SYNLI GGÖRA OSYNLI GGÖRANDET

"No one wants to listen to you, because you're a teenage girl and you know nothing. The teenage body, especially the female teenage body, is so oversexualized... people want to see you, but they don't want to hear what you have to say"

CITATET KOMMER FRÅN high schooltjejen **Sage** tju-goåtta minuter in i dokumentären *All This Panic* som i januari i år visades på Göteborgs filmfestival. Filmen, som är gjord av dokumentärregissören **Jenny Gage**, följer en grupp högstadietjejer i Brooklyn under nästan fyra års tid och fångar med en exceptionell omedelbarhet de små nyanserna i den mänskliga upplevelsen av att gå från att vara barn till att bli vuxen. Utöver den explicita sexism och objektifiering av särskilt den unga kvinnokroppen som citatet ovan inringar väl, är den universellt accepterade porträtteringen av kvinnor som endimensionella ickemänniskor i mainstreammedia minst lika skadlig.

Att som tonårstjej inte ha tillgång till berättelser med holistiska karaktärer som går att identifiera sig med och förankra i sig själv är en av de stora sorgerna med att leva i ett samhälle där man redan, på grund av sitt kön och sin ålder, kan känna sig maktlös och svag. Att inte heller få tillgång till skildringar som ger berättigande och bekräftande åt dessa känslor av maktlöshet som kan uppstå om man är en ung tjej och lever i ett sexistiskt samhälle är även det en betydande förlust. Den kvinnliga erfarenheten av vad det är att vara människa och att vara ung förpassas till marginalen, samtidigt som de tillfällen när detta ämne behandlats på film snabbt glöms bort. Det är viktigt att påminna sig själv om att det i oceanen av sexistiska tonårsporträtt går att hitta och återupptäcka ärliga, medvetna berättelser skapade av, med och för unga kvinnor. *All This Panic* är en del av en trettio år lång politiskt högaktuell tradition av kvinnliga ungdomsberättelser.

Skam, ett namn på en gymnasieserie som känns genialt och samtidigt helt självklart något som även stämmer för seriens innehåll. Vad är *Skams* USP? Är det känslan av att uppleva någonting för första gången, att ingenting liknande någonsin visats på tv? Vad det innebär att vara 16, att gå i gymnasiet, ha sex och hångla, vara kär, vara full, och spy, har enligt seriens eniga hyllningskör aldrig skildrats så insiktsfullt och med så mycket kunskap och trovärdighet. Denna utgångspunkt i hur vi ser på *Skam* och *Skam*-fenomenet är tveksam. Med sin enorma bakomliggande undersökning och obestridbart lyckade castingprocess och nyskapande mediala formgrepp är *Skam* på vissa sätt unik i sitt slag som mediaprodukt. Men föreställningen att varje trovärdig skildring av ungdomar och unga tjejer i synnerhet är den första är ett osynliggörande av de

många exempel ur filmhistorien som vittnar om motsatsen.

Fucking Åmål, Lukas Moodyssons globalt hyllade, på samma gång lätt-samma och gravallvarliga coming of age-skildring från 1998, *Linus Kvällsbok* från 2007, *Hip Hip Hora* från 2004 och den norska *Få meg på, for faen* från 2011 delar ett antal likheter med *Skam*. Karaktärerna spelas till största del av amatörer i samma åldersspann som sina rollfigurer, skolan är den centrala platsen som driver fram intrigen, och problematik som ofta behandlas slentrianmässigt av vuxenvärlden behandlas här med dignitet och empati. Alla exempel utom *Fucking Åmål* har dessutom kvinnliga upphovspersoner och regissörer. De är förvisso europeiskt lågmälda hopkok av genretypiska stilgrepp, men ovan nämnda filmer är i likhet med *Skam* ett led i den kanon av kvinnocentrerade ungdomsskildringar som först uppkom i USA i mitten av 1990-talet.

1999, året efter *Fucking Åmål* kom ut, skulle den kvinnocentrerade high school genren nå sin kulmen. Då kom filmer som *Jawbreaker*, *10 Things I Hate About You* och *But I'm a Cheerleader*. *Clueless* som kom ut 1995, var tonsättande för genren och preciserade det karaktärgalleri och den överdrivet stiliserade, stereotypiskt superflickiga estetik som skulle komma att bli genrens signum. Alla de nyss nämnda filmerna har fungerat som en sorts megafon och samlingspunkt som låtit tjejer i pubertal ålder ta plats i mainstreamkulturen. De har senare av just denna anledning kommit att bli reclaimade och dubbade till feministiska kultklassiker, trots att merparten av de amerikanska high school-filmerna undersöker heteroromantiska historier som till största delen utspelar sig hos den amerikanska vita medelklassen – eller i vissa fall överklassen.

Det banbrytande med 90- och 00-talets high school genre är just att den liksom *Skam* har vad som

Den kvinnliga
erfarenheten av vad det
är att vara människa och
att vara ung förpassas

till marginalen, samtidigt
som de tillfällen när detta
ämne behandlats på film
snabbt glöms bort.

kan tyckas vara en oerhört banal ingång; nämligen att ta unga personer på allvar. Genrefilmerna kryddar, satiriserar och dramatiserar, utan att förlöjliga och alltid med genomgående allvar och respekt. De amerikanska exemplen berättas enhetligt genom en manlig blick och de kvinnliga huvudkaraktärerna utmanar få normer, men de klarar likväl bechdeltestet. Den kvinnliga protagonisten agerar som självständigt subjekt inom ett narrativ som drivs framåt genom två faktorer: skolan är förutsättningen för intrigen och hennes interaktion med andra kvinnor driver själva handlingen framåt. De enstaka manliga karaktärerna existerar i marginalen och är ofta betydligt mer endimensionella än tjejgänget som är huvudfokuset. I mainstream kvinnotillvänd media överslätas sexuella begär vanligen med att handla om romantiska känslor och närhetsbehov, men även denna tendens behandlas förvånande progressivt inom high school genren. De manliga bihangen till tjejerna med högst status sexualiseras och samtidigt betraktas de som ganska ointressanta och tråkiga, i samförstånd med åskådaren och målgruppen. Detta är särskilt sant för filmer som *Clueless* och *Mean Girls* som dessutom delar den gemensamma nämnaren att vara filmiska verk skapade av kvinnor.

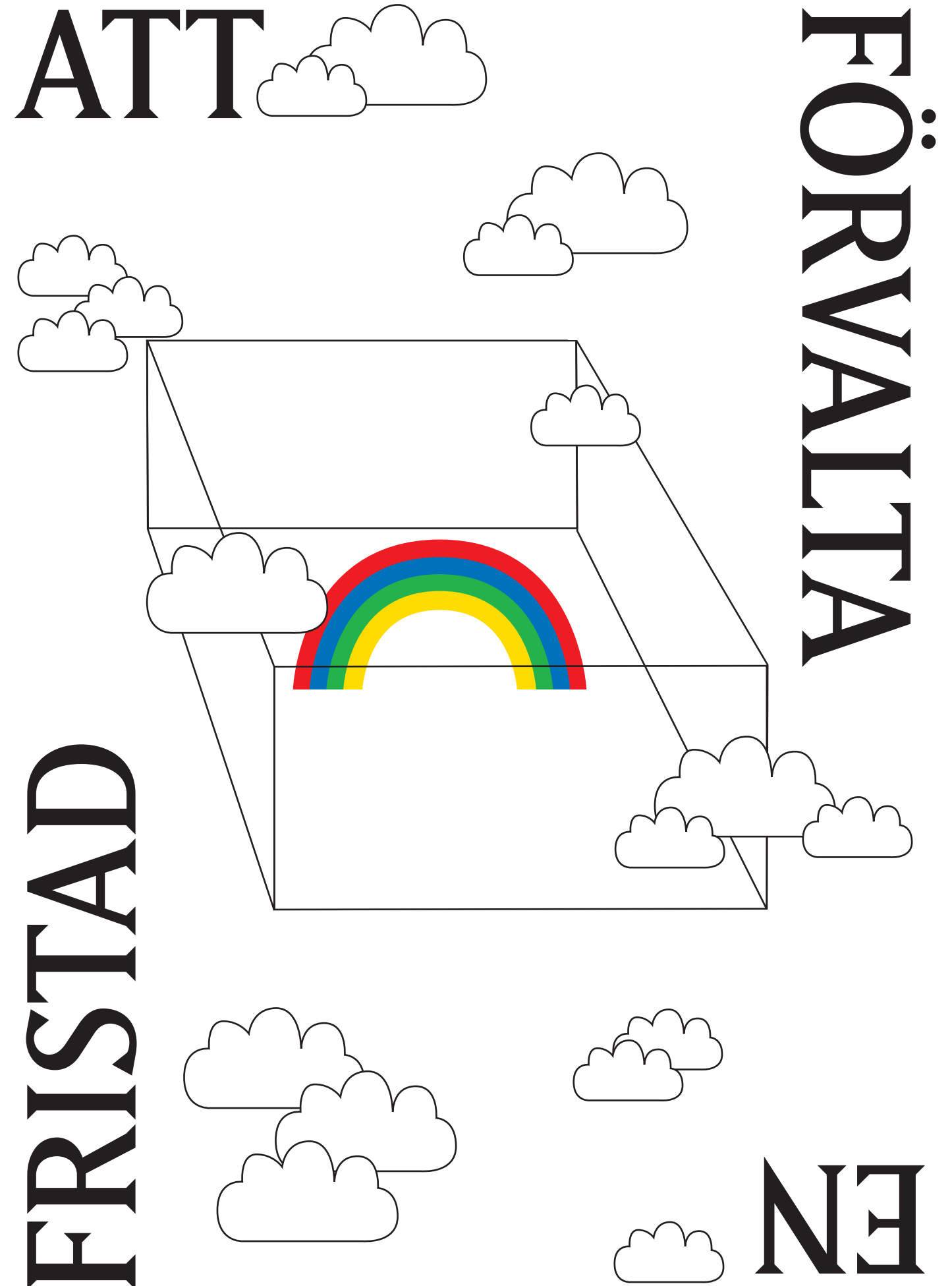
The Diary of a Teenage Girl från 2015, en adaption av ett seriealbum av **Phoebe Gloeckner** som även den är gjord av en kvinnlig manusförfattare, regissör, upphovsperson och rollsättare, är ett utmärkt exempel på hur den amerikanska high school-traditionen aktualiseras genom uppdateringar av genren. Här är det inte skolan som är den främsta arenan för intrigen utan det är istället huvudpersonens sexualitet och mor-dotter relationen som står i centrum. De skandinaviska exemplen från 2004, 2007 och 2011 är alla föregångare i att på duken förena dessa två självständighetsprocesser

som är särskilt relevanta för en ung kvinnlig åskådare. Att det personliga är politiskt är särskilt påtagligt för en tjej i puberteten vars kropp och biologiska förutsättningar ständigt genom historien har varit ett politiskt slagfält. För att skriva och skildra en ung kvinna holistiskt är det här ämnet i princip omöjligt att undvika och de bästa kvinnoskildringarna är just de som lyckas behandla denna tematik med lika delar öppenhet och hänsyn.

All This Panic och *Skam* är två samtida och angelägna exempel som påminner om vikten att inte glömma bort pionjärerna inom genren. Det är bekymmersamt för tonårstjejer, som ju sannerligen är aktiva konsumenterna av media, att varje ny medial produkt som har en ung kvinnlig protagonist fortfarande presenteras som radikal och avantgardistisk när den i själva verket är en del av en genretadition. Manscentrerade genrer som fantasy, action, heistfilmer, deckare, komedier och så vidare åtnjuter privilegiet av att vara mainstream och kanoniserade, men kvinnliga upphovspersoner och unga hjältinnor uttraderas så effektivt ur filmhistorien att varje ny skildring hyllas som den första i sitt slag. Det är naivt och missgynnar dessutom både målgruppen och upphovspersonerna inom genren, som ju ofta också de är kvinnor. I den här texten har jag endast lyft fram en bråkdel av den mångfald av filmer om unga kvinnor av kvinnliga filmskapare som ständigt utökas och breddas. Jag vill därför uppmana alla att göra sin research och hitta många och nyanserade exempel på filmer och serier i vilka man kan förankra sin egen verklighet och historia. Eller varför inte göra sin egen? **A**

Skribenten är frilansande kulturskribent, manusförfattare, grafisk designer och DJ

ATT

Text **Helena Björk**Bild **Nina Grönlund**3
/
2
0
1
7

*If you wanna be my lover /
You gotta get with my friends /
Make it last forever /
Friendship never ends*

De dansar in i klassrummet, ett gäng åttor. Vi befinner oss någonstans mitt i vårterminen 2017 men låten de sjunger är från 1996. Någon har håret uppsatt i två knutar högt upp på huvudet, precis som Baby Spice en gång i tiden. De bär band kring halsen och t-tröjor med text: "Feminism is the radical notion that women are human beings". En av dem har en stark vilja och en blick "som kan krossa glas", har min kollega modersmåsläraren konstaterat. En annan är en ljuv varelse med mjuk röst och långt, glansigt hår som tycks röra sig i slow motion. Just nu vill de mest av allt berätta om sin vänskap för hela världen. Den betyder allt, för den ger kraft. Det vet jag eftersom en av dem har beskrivit denna vänskap i ett utvecklingssamtal – fast det behöver knappast uttalas högt eftersom den lycka hon utstrålar säger allt.

Det är dags att gå in på rörlig bild. Jag kommer att tala om bildvinklar, bildstorlekar och klipp men det finns också plågsam statistik som jag vill ta upp. Av Hollywoods 100 i topp filmer 2016 regisserades nämligen 96 % procent av (mestadels vita) män.¹ Under rasten nämner jag detta, liksom i förbifarten, för min kollega eftersom jag vet att det kommer att reta honom. Han undrar vad det är för fel på vita män. Det är inget fel med dem, det är bara det att det kunde finnas lite fler av *de andra sorterna*, kontrar jag.² "Men tänk om de bara inte varit lika duktiga? Det är ju helt enkelt de bästa

D som tar sig fram", säger han. Jag ångrar redan att jag tagit upp saken. Vi står nämligen vid en kopieringsmaskin och borde egentligen inleda våra lektioner just nu. Det finns ingen tid för debatt, det enda jag hinner med är en menande blick och ett "Vi får återkomma".

Klassrummet är inte ett helt vanligt klassrum utan en bildkonstsall. Det har fått heta Regnbågen när alla klassrum har döpts efter skolans tema, rymden, i samband med en nyligen avslutad renovering. Det enda fjortisarna undrat över är vad regnbågen har med rymden att göra, då alla andra klassrum bär namn på himlakroppar, galaxer eller berömda rymdrekter. De har ändå nöjt sig med förklaringen att regnbågen är liksom halvvägs till rymden. Nu är namnet redan vardag och queer-ungdomarna har tagit till sig det. De sticker inte under stol med sina identiteter utan låter dem synas i sina målningar eller bildkollage i Photoshop. Mångfald och fantasi ska helst få plats överallt, men framförallt här, har jag tänkt. Konstnären Yael Bartana talade en gång i en intervju jag gjorde om fantasin som politisk kraft – så länge vi har förmågan att föreställa oss en annan slags ordning, ett annat slags samhälle, har vi förmågan till kritiskt tänkande.

Grundskolan står ändå i många avseenden för normer: inga mössor inomhus (inte ens om det står *Slay Queen* på dem), skriv i hela meningar och spring fort så får du vara med i Stafettkarnevalen. Då kan bildkonstsallan vara en

fristad. Samtidigt som det är viktigt att utan genvägar plugga oregelbundna verb har skolan ett oerhört ansvar när det gäller att uppmuntra till kreativt och kritiskt tänkande. Kanske är det just här det förkroppsligas: mer än någon annanstans gäller det på bildkonstlektionerna att fatta egna beslut och stå för dem, ibland rentav ifrågasätta uppgiften om ens egen vision kräver det. Och när annars kan goda resultat vara så olika sinsemellan?

Detta utspelar sig i en högstadieskola i Östra Nyland. Niorna har även denna vår fått ägna en vecka åt sina egna projekt, utan vanligt schema. Några av dem har i år valt att göra film. Ett gäng flickor har tagit sig an en lokal spökhistoria och gör en hisnande filmatisering där manus, berättarteknik, bildvinklar och klipp ger oss lärare gåshud. Jag känner mig lite stolt eftersom de har haft lektionen om rörlig bild i fjol och senare fått i hemläxa att studera filmfotot

Klassrummet är inte ett helt vanligt klassrum utan en bildkonstsall.

i tv-serien Skam. Det märks. Filmen, som kommer att premieras på vårfesten, passerar Bechdel-testet, liksom över hälften av kortfilmerna som ungdomarna gör här. Det är ingenting märkvärdigt med det: i tonåringarnas berättelser är de själva aktörer och filmerna görs utifrån deras världsbild.

Spökhistorien gör mig lite tårögd redan i inledningsscenen. "Förstår ni hur fint det här är?" frågar jag filmgänget. De ler lite blygt men samtidigt vet de att de verkligen har jobbat för det här, sent in på natten då det behövts. Deras dagbok över arbetsprocessen vittnar om hängivenhet, vänskap och lojalitet. De har lärt sig nya saker, som att köra växelmped, för vissa scener skull och följt ett noggrant utarbetat bildmanus. Resultatet är enastående. Flickorna blir förebilder för de där dansande åttorna och för de storögda, lite förvirrade sjuorna. *Make it last forever* tänker jag. Hollywood kan se sig.

Filmmakarna kommer ändå ingalunda alla att arbeta med film i framtiden. Kanske ingen av dem väljer den banan. Film kan vara ett av

många intressen. Ungdomarnas drömmar formas av det som deras familjer tycker är tryggt och bra, det som kompisarna uppfattar som coolt och det kön de uppfattas tillhöra. De kommer från idylliska gamla stan, från någon by på landet eller från betongförorten Vårberga – 3 vitt skilda miljöer som alla sätter sin prägel på hur deras framtidsvisioner ser ut. Men alla sammanstrålar de i en högstadieskola, under några få, men viktiga, år mellan en mer eller mindre närbelägen lågstadieskola och andra stadiets olika banor. Grundskolans sista årskurser innebär inte bara nya skolämnen och pubertal angst, utan också ett gryende aktörskap i världen. Då är det inte fel att hitta styrka i systerskap – eller, som vuxen i sammanhanget, vara den som arbetar med allt från världsbilder till bildvinklar. A

*Skribenten är bildkonstlärare, frilanskurator
och feminist med passion
för samtidskonst och framtidsvisioner*

1. womenandhollywood.com

2. Och jo, ibland är det fel på vita män men för enkelhetens skull håller vi oss till representation av befolkningen.

LYSSNA PÅ:
**SOUNDCLOUD.COM/
ASTRA-PODD**

HAR DU VARIT
AKTIV I ASTRA
TIDIGARE? **HAR**

DU VETA MERA OM
FESTLIGHETERNA
SOM KOMMER?

**MAILA OSS PÅ
ASTRAHUNDRÅ
@GMAIL.COM!**

RECENSIONER

DEN FÖRSTA LÄTTLÄSTA BOKEN OM FEMINISM

Text Madeleine Forsén

Embla Sue Panova
Jakten på jämställdhet
Vilja förlag

Jakten på jämställdhet, en debattbok om feminism av **Embla Sue Panova**, gavs ut i år av Vilja förlag. Förlaget ger ut lättlästa böcker för unga och vuxna och är en del av Nypon förlag som också är ett specialföretag för lättläst. Vilja fokuserar på att kunna förse unga och vuxna med lättläst litteratur som

är avsedda för just dem. Alltför ofta är barnlitteratur den enda lättlästa litteraturen som finns tillgänglig för språkinlärare. Jakten på jämställdhet bidrar till att öppna möjligheter för vuxna nyanlända, språkinlärare och personer med funktionsnedsättningar att läsa om ämnen som riktar sig till dem. Boken är indelad i sex kapitel med tydliga rubriker och i den lilla boken på 90 sidor får Panova med feminismens historia samt en förklaring av

patriarkatet och feminismens olika strömningar idag. Panova beskriver lättillgängligt men utan att förenkla för mycket vad feminismen är och hur den kan hjälpa oss i vardagen. Hon är tydlig med att inte skriva någon på näsan – däremot tror jag att hon öppnar dörren på glänt för den som inte, av olika skäl, kunnat ta till sig eller förstått feminismen innan. Panova nämner många gånger att männen också har det svårt i ett pa-

triarkalt samhälle. Jag läser det som att hon verkligen velat understryka att också män har nytta av jämställdhet och feminism men ibland blir det uppreparande och som en slags fotnot till det hon egentligen vill säga, att ”män oftast har mer makt än kvinnor”. Boken är på nivå X-Large, det vill säga den högsta nivån av lättlästa böcker – böcker för läsare som ”har ett bra svenskt ordförråd men behöver lättare grammatik”. Panova lyckas med

det inte helt lätta projektet att kort och lättläst presentera feminismen smidigt och rättvist för de som behöver, vill och kan läsa lättläst litteratur. Likt **Chimamanda Ngozi Adichies** bok *We should all be feminists*, som under våren delats ut till alla niondeklassister i Finland, breddar hon fältet för feminismen. **A**

*Skribenten är mångsysslande
litteraturvetare*

EXISTENTIELL MEDELKLASSÅNGEST

Ulla Donner
Spleenish
Schildt & Söderströms

I **Ulla Donners** serieroman *Spleenish* utforskas den existentiella ångest som många tjugonågingare från medelklassen går och bär på. Vi får följa huvudpersonen i hennes försök att hitta sig själv: vem är hon om hon inte är den hon förväntas vara? Hon låser in sig i sin lägenhet och ägnar sig åt själv-rannsakan och självförbättring. Försäkrar sig om att hon lever, försöker hitta en partner genom opersonliga appar, utforskar hobbies och socialliv, letar efter svaret på vad ett bra liv egentligen är. Boken tematiserar brist: brist på pengar, brist på socialt liv, brist på kärlek och framgång, brist på motiva-

tion och framtidstro. Den kapslar in den känsla en får på en hemmafest full av lika olyckliga människor som lika lite som en själv vet vad de vill göra med sina liv men ändå låtsas att de har sitt på det torra och är mycket lyckliga.

Den grafiska romanens premisser skiljer sig från en klassisk roman. I den grafiska romanen samspelar bild och illustration till en helhet där den ena inte fungerar utan den andra. Donner väver samman de två elementeten på ett skickligt sätt och får texten att knyta an till illustrationerna inte bara i innehåll utan också i utformning. Romanens röda och vita färger fångar förvisso läsarens uppmärksamhet men är stundvis svårlästa. Illustrationerna är subtila men talande, och genom detaljer som marimekkomönster och bu-

tikslogon skapas upplevelsen av att berättelsen utspelas just nu, samtidigt som dessa detaljer är tillräckligt undandömda för att romanen inte ska datera sig genom dem.

Trots att Donners roman är enkel att relatera till och mångfacetterad i de ämnen den berör, lämnar den ändå en känsla av ofullständighet, av att den magiska ingrediensen saknas. Kanske är det debutantens förväntade råhet eller känslan av konstlat djup som skapar den känslan, men oavsett hoppas jag att den finlandssvenska bokutgivningen får se flera grafiska romaner av såväl Donner som andra förmågor. **A**

*Skribenten är litteraturstuderande
och blivande kulturtant*

MEDBORGARE?

Text Anna Remmets

Claudia Rankine
Medborgare: en amerikansk dikt
Övers. Marie Silkeberg och Jenny Tunedal
Albert Bonniers Förlag

Ordet medborgarskap har generellt sett en positiv klang. För många står ordet för en modern och demokratisk syn på rättigheter, frikopplade från kön, etnicitet och klass. Men ibland hörs röster som säger att medborgarskapstanken i sig är exkluderande, när avsaknaden av detsamma till exempel utgör grund för att neka människor sjukvård och andra livsnödvändiga saker. Sedan finns det de som är medborgare i ett land men som i praktiken inte har medborgerliga rättigheter.

Detta är vad den jamaicansk-amerikanska författaren **Claudia Rankine** adresserar i sin bok med titeln just *Medborgare*. Boken är en litterär blandform av poesi, prosa och essä. Första delen består av skildringar av ögonblick där rasismen, ofta subtilt men alltid våldsamt, bryter in i vardagens lunk i allt från illvilliga mikroaggressioner till obetänksamma kommentarer från vita vänner. I dessa delar, som är bokens starkaste, visar Rankine hur små ord i vardagen, som av de som yttrar dem antagligen skulle avfärdas som missförstånd eller övertolkning, talar om för bokens jag att hon inte är en medborgare, att hon är en Annan.

MÅNGSIDIGT VERK OM (M)AMBIVALENS

Diskdikter
Lotta Sanhaie
Scriptum 2016

Ordkonstledaren **Lotta Sanhaies** bokdebut *Diskdikter* berättar om livet ur en småbarnsmammas perspektiv.” Samlingen bygger på en genomgående känsla av moderskapets ambivalens, som Sanhaie lekfullt beskrivit som (m) ambivalens. Med anknytning till (m) ambivalens förekommer också ordet frihet ofta inom dikterna; både i form av olika frihetsmaskiner och som en beskrivande känsla av frihetslängtan, där gräset ses som grönare på andra sidan diskbänken. Det är dock inte frågan om ånger, utan mera om behandlingen av livsval. Trots att Sanhaies dikter gestaltar flera negativa aspekter av småbarnsvardagens kakofoni framkommer berättarens kärlek gentemot sina barn tydligt inom dikterna. Samlingen blir på det här sättet ett

I de mer renodlade essäerna fortsätter hon att undersöka ämnet, bland annat genom skildringar av hur rasifierade idrottsstjärnor som **Serena Williams** har behandlats. Förutom att bli kallad gorilla har Williams de facto gått miste om titlar då domare har sett fel i hennes spel som inga slowmotionbilder senare har kunnat styrka. Och när hon till sist reagerat med vrede mot dessa orättvisor och skriket och svurit på tennisplanen har hon ansetts bekräfta nidsbilden av sig själv som den ”arga svarta kvinnan” som inte har något i den sofistikerade tennisens värld att göra.

Det är skoningslösa och skarpa observationer Rankine gör, men litterärt är essäerna inte lika intressanta som

de prosalyriska texterna i bokens första del. Som uppgörelse med idéen om inkluderande, jämlika medborgarskapet fungerar dock *Medborgare* utmärkt. Bokens framsida utgörs av en tom luva, likt den som den svarta tonåringen **Trayvon Martin** hade på sig när han sköts till döds av en vit man som tyckte han såg ”hotfull” ut och som sedan friades. Bokpärmens är ett ovanligt lyckat exempel på hur bild kan samverka med text och ytterligare en påminnelse om exakt hur lite vissa människors liv är värda, medborgare eller ej. **A**

Skribenten är frilansskribent, redaktör för tidskriften Horisont och bor i Stockholm

Text Malin Bergström

roligt tillägg i samlingen, utan även ett fysiskt objekt som binder tid och rum med bokens tema. Trasan fungerar som en påminnelse om vad orden i boken syftar till i verkligheten: Den våta och tunga disktrasan som glider över diskbänken i kampen mot livets kladd och smuts. Vilket är en kamp som vi alla säkerligen är välbekanta med. **A**

Skribenten är serieforskare och kulturskribent

Text Martina Moliis-Mellberg

ALLT JAG LÄRT MIG AV TV

I EN SVENSK reklam för Canal Digital ses ett medelålders par som iklädda pyjamas precis är på väg att lägga sig. Kvinnan ligger redan i sängen och läser medan mannen dricker ett glas vatten i köket. Genom fönstret ser han plötsligt en man med brummande motorsåg som står i trädgården och stirrar på honom. ”Älskling!” ropar han, ”det står en kille i trädgården med en motorsåg. Han kanske kan hjälpa oss att ta ner björken!” Så tar han på sig en rock för att gå ut och se vad killen vill ha i timlön. Canal Digitals budskap: Att se på tv är viktigare än man tror.

Tanken här är såklart att alla som sett ens lite på tv eller film associerar en man med motorsåg med *The Texas Chainsaw Massacre* eller dylik skräckfilm. Att tv kan lära en något, kanske till och med rädda ens liv. Men stämmer det? Kan tv lära en något? Och är den frågan ens relevant? Borde tv lära en något? Kan saker inte få vara onyttiga? Fast å andra sidan – kan inte onyttiga saker också vara väldigt viktiga att lära sig?

Som barn tyckte jag väldigt mycket om program som lärde mig saker. Några fina exempel är *Fem myror är fler än fyra elefanter* (alfabetet och siffror), *Från A till Ö* (svåra ord), *Hjärnkontoret* (vetenskap) och samnordiska *Myggan* (språk). Dessa program hade som uttryckligt syfte att lära sina tittare något. Gemensamt hade de också, om jag tilläts en viss vuxen efterkonstruktion, tilltron till att lärandet i sig var givande och underhållande, att de flesta barn är vetgiriga och vill lära sig.

Jag minns fortfarande den enorma aha-upplevelsen när **Sidse** och **Nadia** i Myggan visade att en minut kändes mycket kortare när de lekte än när de satt och väntade på att klockan skulle gå framåt. Det här med tid och relativitet var mycket tankeväckande för en åttaåring.

Som tonåring försvann jag in i *My So-Called Life*, *Freaks & Geeks*, *Dawson’s Creek*, *Party of Five* och *Gilmore Girls*. Det var en tröstande plats. Där fanns all min tonårsangst, all min olyckliga kärlek, alla mina ambitioner, drömmar, förhoppningar, rädslor. Jag förstod att jag inte var ensam om att vara tonåring och, ännu viktigare, om att vara en tonårig flicka. Och visst lärde jag mig något om hjärta, smärta, vänskap och svek. Ofta var tv-vännerna väldigt mycket klokare än de riktiga vännerna. ”TV taught me how to feel, now real life has no appeal”, sjunger Marina & the Diamonds och så kändes det definitivt i stunder.

I vuxen ålder känns lärdomarna måhända mindre revolutionerande, men de fortsätter smyga sig på och dyker upp lite varstans. Det finns knappt en enda serie jag inte skulle ha lärt mig något av, om än så triviala saker som skillnaden mellan fransk och italiensk maräng (tack *Hela Sverige bakar*) eller att Swish heter Vipps i Norge (tack *Skam*). Om det här är nyttig eller onyttig kunskap får livet sedan avgöra, men jag har i alla fall lärt mig det. Från tv. Så om en man med motorsåg dyker upp på min gård kan jag konversera med honom både om bak-

ning och norska pengar. Vem vet, kanske det räddar mitt liv en dag.

Några övriga exempel på vad jag lärt mig:
Det lönar sig alltid att ha en hund. (*Inspector Gadget*)
Vad som helst kan hända på en färja. (*Rederiet*)
Utomjordingar finns. (*X-files*)
Vad xoxo betyder. (*Gossip Girl*)
Det finns alltid pengar i banankiosken. (*Arrested Development*)
Amerikansk fotboll kan vara intressant. (*Friday Night Lights*)
Medicinska namn på en massa kroppsdelar. (*Bones*)
De flesta människor är dysfunktionella. (*Six Feet Under*)
Jag är definitivt inte straight. (*L Word*)

Frågorna är ofta intressantare än svaren. (*Twin Peaks*)
Angela Lansbury är briljant och tanter är överlag underskattade. (*Murder She Wrote*)
Flickor är starka, smarta och oändligt coola. (*Veronica Mars*, *Buffy the Vampire Slayer*)
Det är viktigt att vara snäll. (*Parks & Recreations*)

Och så avslutningsvis ett av många visdomsord från Jack Donaghy i *30 Rock*:
There are no bad ideas, only great ideas that go horribly wrong. **A**

Skribenten är kulturskribent, filmkritiker och författare

KALENDER

28.9 – 1.10

Göteborgs bokmässa

**ASTRA AVSTÅR
BOKMÄSSAN I GÖTEBORG**

ASTRA sällar sig till de författare och kulturaktörer som i solidaritet väljer att inte delta i årets upplaga av Bok & Bilbiotek i Göteborg. Mässan har, trots protester, även i år valt att låta den högerextremistiskt kopplade tidningen Nya Tider ställa ut. Som feministisk tidskrift kan ASTRA inte samarbeta med en mäsas som samarbetar med fascister. Därför väljer vi att endast skicka med numret med temat "Antirasistiska strategier" och hoppas att mässan ser över sitt agerande.

6-8.10

Åbo Bokmäsas

Du kan plocka upp gratis ex av gamla ASTRA:n och teckna prenumerationer till specialpris i tidskriftscentralens monter under hela Åbo bokmäsas.

21.10

Feministiskt Forum i Helsingfors, FemF

ÅRETS TEMA FÖR FORUMET
ÄR RÖRELSE

26-29.10

Helsingfors bokmäsas

10.11

Bokkalaset i Ekenäs

NATUR OCH
SKÖNLITTERATUR – EN
FEMINISTISK DISKUSSION

Vad är natur och vem får symbolisera den? Vilka kroppar ses som onaturliga och vilka kroppar som bara natur? När blir natur till kultur och omvänt, kultur till natur? Vem har makten att definiera detta?

Författarna och litteraturvetarna Adrian Perera, Ylva Perera och Hannah Lutz samtalar om natur som symbolik i skönlitteratur ur ett feministiskt perspektiv.

Samtalet leds av Astras chefredaktör Nina Nyman

15.10

Deadline för textförslag till Astras vårnummer med tema Åldrande.

Om du har ett förslag på text får du gärna mejla det till astra@astra.fi, vi besvarar förslagen efter den 15.11.

26-29.10

HELSINGFORS BOKMÄSSA

Du hittar oss i montern för de finlandssvenska tidskrifterna och i Tidskriftscentralens monter. Dessutom hittar du oss på scen följande tider:

Torsdag kl. 13.00 Normkritiska perspektiv på skolan

Vad betyder normkritik i skolmiljö och hur kan den förverkligas? Selma Gušić diskuterar likabehandlingsuppdragets underordnade ställning jämte det renodlade "kunskapsuppdraget", och visar på sambandet mellan dessa två.

ARRANGÖR: ASTRA
SCEN: TOTTISCENEN

Lördag kl. 10.30 Kvinnor i historien

Anna Lindholm och Johanna Holmström har båda tangerat kvinnor i historien i sina böcker. ASTRA bjuder in till ett samtal om kvinnors betydelse och vara eller icke vara i historien. Jenna Vierinen leder samtalet.

ARRANGÖR: ASTRA
SCEN: TOTTISCENEN

Söndag kl. 14 Mental ohälsa och feminism i serieformat

De feministiska serietecknarna och grafikerna Ulla Donner och Bim Eriksson har båda två gjort serieboksdebut och diskuterar kring dessa utgående från temat mental ohälsa, relationer och feminism.

ARRANGÖR: ASTRA
SCEN: SÖDERGRANSCEN

Lördag kl. 16.30 Kulturtidskrifternas roll i ett självständigt Finland

Paneldiskussion kring kulturtidskrifternas roll i ett självständigt Finland med riksdagsledamot Erkki Tuomioja, chefredaktör Nina Nyman (ASTRA), ansvarig redaktör Camilla Lindberg (Horisont) och historiker Henrik Meinander. Intervjuare: Wivan Nygård-Fagerudd

ARRANGÖR:
TIDSKRIFTSCENTRALEN RF
SCEN: SÖDERGRANSCEN

PRENUMERERA!

Vill du prenumerera på
ASTRA eller ge någon en
gåvoprenumeration?

Gå in på:
astra.fi

Eller skicka blanketten
nedan till adressen:
Tidskriften ASTRA
Tallbergsgatan 1/175
00180 Helsingfors, Finland

Skicka e-post till
adressen:
pren@astra.fi

- JAG VILL:
- ☐ Prenumerera
 - ☐ Ge tidningen i present
 - ☐ Göra en adressändring

VÄLJ PRENUMERATION (4 nr.)	
☐ Donationsprenumeration	80€
☐ FINLAND	45€
☐ Studerande/Pensionär/Arbetslös	35€

☐ ÖVRIGA NORDEN	52€
☐ Studerande/Pensionär	45€

☐ ÖVRIGA VÄRLDEN	55€
☐ Studerande/Pensionär	50€

GÅVOPRENUMERATION (4 nr.) (för dig som är prenumerant)	
☐ FINLAND	35€
☐ ÖVRIGA NORDEN	45€
☐ ÖVRIGA VÄRLDEN	50€

SKICKA TIDNINGEN TILL:

Förnamn:
Efternamn:
Gatuadress:
Postnummer:
Ort:
Telefon:
E-post:

BETALARE:

(behövs bara om uppgifterna är andra än ovan)

Förnamn:
Efternamn:
Gatuadress:
Postnummer:
Ort:
Telefon:
E-post:

ORDLISTA

COMME IL FAUT: Brukligt, att saker är som de allmänt anses att de ska vara.

DIDAKTIK: Vetenskapen om undervisningen och vad som påverkar den.

HEISTFILMER: Kuppfilmer, filmer där vi får följa personer som planerar och utför en kupp.

HOLISTISKA (KARAKTÄRER): Holistisk kan förstås med ordet helhet – alltså i det här fallet att karaktärerna inte bara är uppbyggda kring ett personlighetsdrag eller bara kring sitt utseende.

KANONISERA: När vissa t.ex. böcker börjar anses vara sådana som alla bör känna till.

KOGNITIVBETEENDETERAPI (KBT): En form av psykoterapi där en genom samtal och övningar försöker ändra på beteenden som klienten upplever att hen vill ändra på.

Grundtanken är att psykiska problem består av olika inlärdade beteendemodeller som kan ha fungerat konstruktivt på kort sikt eller i en viss situation men som i längden blir ohållbara (t.ex. dricka alkohol då en är ledsen).

LIVSPUSSEL: Hänvisar oftast till svårigheten att få familje- och yrkeslivet att fungera ihop.

(M)AMBIVALENS: Sammansättning av orden mamma och ambivalens, exakt tolkning av ordet är upp till läsaren själv.

MINDFULNESS: Samlingsnamn på olika typer av sätt att hantera sina känslor som alla på olika sätt går ut på att uppmärksamma känslorna.

PK, POLITISKT KORREKT: Ett uttryck som allt oftare används för att förminska krav på t.ex. mänskliga rättigheter och istället propagera för rättigheten att kränka andra.

RECLAIMADE: Återtog.
STATUS QUO: Oförändrat läge.
SSRI-PREPARAT, SELEKTIVA SEROTONINUPPTAGNINGSHÄMMARE (SELECTIVE SEROTONINE REUPTAKE INHIBITORS): En form av medicin som används mot smärta men också psykiska problem så som depression och ångest. De gör att omsättningen av en av hjärnans signalsubstanser, serotonin, effektivteras, vilket anses leda till en bättre förmåga att tåla smärta och svåra känslor.

SWISH: Ett sätt att föra över pengar från ett konto till ett annat via mobiltelefonen.

USP, UNIQUE SELLING PROPOSITION: Något som skiljer en produkt från andra liknande produkter.

VILL DU MEDVERKA I ASTRA?

VI LETAR HELA TIDEN EFTER NYA SKRIBENTER, ILLUSTRATÖRER OCH FOTOGRAFER.

SKICKA ETT MAIL TILL
astra@astra.fi
OCH BERÄTTA OM VAD DU VILL GÖRA.
OM DU HAR ARBETSPROV, EN HEMSIDA ELLER EN PORTFOLIO
FÅR DU GÄRNA BIFOGA ELLER LÄNKA!

ASTRA
OCKSÅ
DIGITALT.

MERA INFO:
ASTRA.FI

ANNONSERA I ASTRA

HELSIDA:	350	EURO
1/2 SIDA:	200	EURO
1/4 SIDA:	100	EURO
1/6 SIDA:	50	EURO

ASTRA ges ut med stöd av: Konstsamfundet, Oskar Öflunds stiftelse, stiftelsen för Tre Smeder, Svenska kulturfonden och Utbildningsministeriet

**GENOM JUST
SVÅRA ÄMNER KAN
LÄRAREN UPPRÄTTA
RELATIONER
SOM BYGGER PÅ
ÖMSESIDIG TILLIT
MED ELEVER, VILKET
GÖR ATT DE VÅGAR
UTMANA SIG SJÄLVA,
ATT DE UTVECKLAS
OCH ATT DE LÄR SIG
ÄNNU MER.**

NOMINERAD SOM
ÅRETS NORDISKA
KULTURTIDSKRIFT
2016

